

DIRECTORY OF
OPEN ACCESS
JOURNALS

"IN THE WORLD OF SCIENCE AND EDUCATION"

international scientific-practical journal

ALMATY, KAZAKHSTAN

ISSN: 3007-8946

15 NOVEMBER 2025

els.education23@mail.ru

irc-els.com

**МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
«IN THE WORLD OF SCIENCE AND EDUCATION»**

**INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
«IN THE WORLD OF SCIENCE AND EDUCATION»**

Main editor: G. Shulenbaev

Editorial colleague:

B. Kuspanova
Sh Abyhanova

International editorial board:

R. Stepanov (Russia)
T. Khushruz (Uzbekistan)
A. Azizbek (Uzbekistan)
F. Doflat (Azerbaijan)

International scientific journal «IN THE WORLD OF SCIENCE AND EDUCATION», includes reports of scientists, students, undergraduates and school teachers from different countries (Kazakhstan, Tajikistan, Azerbaijan, Russia, Uzbekistan, China, Turkey, Belarus, Kyrgyzstan, Moldova, Turkmenistan, Georgia, Bulgaria, Mongolia). The materials in the collection will be of interest to the scientific community for further integration of science and education.

Международный научный журнал «IN THE WORLD OF SCIENCE AND EDUCATION», включают доклады учёных, студентов, магистрантов и учителей школ из разных стран (Казахстан, Таджикистан, Азербайджан, Россия, Узбекистан, Китай, Турция, Беларусь, Кыргызстан, Молдавия, Туркменистан, Грузия, Болгария, Монголия). Материалы сборника будут интересны научной общественности для дальнейшей интеграции науки и образования.

15 ноября 2025 г.
Almaty, Kazakhstan

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17699954>

БАЛА ҚҰҚЫҚТАРЫ ЖӨНІНДЕГІ УӘКІЛ ИНСТИТУТЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУ МОДЕЛЬДЕРІ: ОТАНДЫҚ ЖӘНЕ ШЕТЕЛДІК ТӘЖІРИБЕ

КЕНЕСГАЛИЕВ ДАНАБЕК

БҚИТУ Салалық технологиялар институтының студенті
«Құқық» кафедрасы Орал қ.

Ғылыми жетекшісі- аға оқытушы, заң ғылымдарының магистрі ОТЕУОВА
АКЖАМАЛ КАДЫРЖАНОВНА

Аннотация. Мақалада қазіргі таңдағы бала құқықтары мен бостандықтарын зорлық-зомбылық пен қанаудан қорғаудың маңызды нысаны ретінде Бала құқықтары жөніндегі уәкіл институтының құрылым моделінің тиімділігі зерттелген, сондай-ақ бала құқықтары жөніндегі уәкілдер қызметінің шет мемлекеттердегі тәжірибелер зерделенеді. Балалар омбудсмені институтын қалыптастыратын 4 модельді талдай отырып, олардың оң және теріс тұстарын анықтайды, сондай-ақ бала құқықтары жөніндегі уәкіл қызметінің тиімділігінің критерийлерін қарастырады.

Бала құқықтары жөніндегі Уәкілдің құқықтық мәртебесін арттыруда біріншіден, заңнамалық деңгейде реттеліп, конституциялық заңнамада бекітілуі қажет, екіншіден, Қазақстан Республикасының Конституциясына, халықаралық стандарттарға және қазіргі заманғы мемлекеттік басымдықтарға қайшы келетін құқықтық нормаларды анықтау мақсатында Қазақстан Республикасының заңнамасына егжей-тегжейлі мониторинг жүргізген жөн. Себебі Конституцияның 4-бабында көзделген республика бекіткен халықаралық шарттардың нормалары іс жүзінде жүзеге асырылмай отыр. Тиісті мониторингі Қазақстан Республикасы ратификациялаған екіжақты және көпжақты шарттық міндеттемелердің шеңберінде де жүргізу қажет.

Бала құқықтары жөніндегі уәкіл институтының қалыптасуы балаларды қорғау тетіктерінің барлық саласында туындайтын проблемаларды жоюға мүмкіндік береді, сондай-ақ мемлекеттік органдардың, жергілікті өзін-өзі басқару органдарының және лауазымды тұлғалардың қызметін ынталандыруға оң әсер етеді. Бала құқықтары жөніндегі уәкіл қызметінің негізгі мақсаттары – кәмелетке толмағандардың қажеттіліктерін, құқықтары мен мүдделерін қорғау,

Бала құқықтары туралы конвенцияны, балалардың конституциялық құқықтарын сақтау үшін күресу және олардың таралуына ықпал ету.

Бала құқықтары жөніндегі уәкіл қызметінің халықаралық тәжірибесі көрсеткендей, шет мемлекеттерде бала құқықтары жөніндегі омбудсмен институты «балалардың құқықтары мен мүдделерін қорғау үшін құрылған, заңнамалық түрде құрылған тәуелсіз орган» ретінде анықталады, сондай-ақ Балалар омбудсмені институты балалардың құқықтарын қорғаудың дербес институты ретінде танылады.

Түйін сөздер: бала құқықтары, Бала құқықтары жөніндегі уәкіл, конвенция, модель, ұлттық заң, омбудсмен, комитет, үкіметтік емес ұйымдар.

Баланың құқықтары – бұл әр баланың нәсіліне, жынысына, тіліне, дініне, тұрғылықты жеріне, ұлттық немесе әлеуметтік тегіне, мүлктік немесе өзге де жағдайына қарамастан ие болуға тиіс құқықтары мен бостандықтары болып табылады. Елімізде 2024 жылғы ресми мәлімет бойынша балалар саны 6,8 миллионға жетті. Оның ішінде 3,5 млн – ұл, 3,3 млн – қыз бала. Балалардың 59,7% қалалық жерде тұрады (<https://kaz.zakon.kz/>). Жыл сайын балалардың туылуы көбеюде, 2022 жылмен салыстырғанда қазіргі кезде 200 мың сәбиге артқан. Қазіргі уақытта мектеп жасындағы балалар саны 3,8 млн.ды құрайды (<https://www.gov.kz/>).

Конституцияда бекітілгендей, мемлекетіміздің ең қымбат қазынасы – адам және оның өмірі, құқықтары мен бостандықтары (<https://online.zakon.kz/>) деп танылады. Осы ретте, 6 миллион 800 мың баланың денсаулығын сақтау, жалпы білім алуына жағдайлар жасау, балалардың құқықтарын қорғау, оларды әлеуметтік қолдау – мемлекеттің міндетіне жатады. Мемлекет балалардың өмірінің қолсұғылмауына кепілдік береді.

Бала құқықтарын қорғау және олардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету – мемлекеттік саясаттың басым бағыттарының бірі болып табылады. Халықтың ең осал санатының – он сегіз жасқа толмаған адамдардың құқықтарын қорғау және қамтамасыз ету саласында, оның ішінде дәстүрлі емес жыныстық бағдарды насихаттайтын ақпараттан қорғауда үлкен маңызға ие.

«Қазақстан Республикасындағы Бала құқықтары туралы» 2002 жылғы 8 тамыздағы Қазақстан Республикасының Заңында баланың негізгі құқықтары мен міндеттерін бекіте отырып, балаларды құқықтық қорғау қажеттілігін растады. Бала құқықтарына қатысты бүгінгі күнге дейін 15 халықаралық құжат ратификацияланған. Бір-қатар, маңызды құжаттар қатарында 1959 жылғы Бала құқықтары туралы декларация, 1989 жылғы БҰҰ-ның бала құқықтары туралы конвенциясы және 1990 жылғы Балалардың өмір сүруі, қорғанысы мен дамуын қамтамасыз ету туралы дүниежүзілік декларациясы, Біріккен Ұлттар Ұйымының бала құқығы туралы конвенциясы ратификацияланған маңызды келісім болып табылады. Елімізде Адам құқықтары жөніндегі уәкіл институты 2002 жылы құрылды. Қазақстан Республикасындағы Адам құқықтары жөніндегі уәкіл аппараты бірнеше жылдар бойы балаларды қорғау жүйесін басым бағытта ілгерілету бойынша жүйелі жұмыс жүргізіп келді. Кәмелетке толмағандарға қатысты зорлық-зомбылықпен күресу, олардың отбасында, мектептерде және интернаттарда құқықтарын сақтау және т.б. бағыттарда бірқатар жобалар, зерттеулер және басқа да іс-шаралар жүзеге асырған болатын.

Бала құқықтары жөніндегі уәкіл ұғымына 2002 жылғы 8 тамыздағы «Қазақстан Республикасындағы баланың құқықтары туралы» Қазақстан Республикасының Заңында анықтама берілді. Аталған заңның 1-бабының 8-3 тармағына сәйкес Қазақстан Республикасындағы баланың құқықтары жөніндегі уәкіл – Қазақстан Республикасының Президенті тағайындайтын, өзіне балалардың құқықтары мен заңды мүдделерінің негізгі кепілдіктерін қамтамасыз ету, сондай-ақ мемлекеттік және қоғамдық институттармен өзара іс-қимыл жасай отырып, балалардың бұзылған құқықтары мен бостандықтарын қалпына келтіру жөніндегі функциялар жүктелетін адам танылады (<https://online.zakon.kz/>). Заңда уәкіл ұғымына берілгенімен, уәкілдің атқаратын функциялары, оның құқықтық мәртебесі айқындалған жоқ. Тұңғыш Президенттің 2016 жылғы 10 ақпан-дағы Жарлығымен бала құқықтарын қорғаудың ұлттық жүйесін жетілдіру үшін Біріккен Ұлттар Ұйымының Бала құқықтары туралы конвенциясын іске асыру мақсатында алғаш рет Бала құқықтары жөніндегі уәкіл институты құрылды (<https://online.zakon.kz/>). Бұл – Мемлекет басшысының ана мен баланы қорғау жөніндегі саясатын жүзеге асыруға бағытталған қадамдардың бірі. Омбудсмен институтының негізінде уәкілдің нақты атқаратын өкілеттіктері бекітілді. Омбудсмен институты еліміздегі балалардың құқығын қорғаудың ұлттық жүйесін жетілдіре алды.

Балалар омбудсмені мемлекеттік басқарудың субъектісі бола отырып, баланың құқықтарын, бостандықтары мен заңды мүдделерін қорғау саласындағы мемлекеттік басқару қызметін үйлестіруді қамтамасыз етеді.

Бала құқықтары жөніндегі уәкілдің негізгі мақсаты баланың қадір-қасиетін құрметтей отырып, оның толық және үйлесімді дамуын қамтамасыз ету болып табылады.

Уәкілдің қызметі басқа мектеп органдарының функционалдық міндеттеріне қайшы келмейді, олардың күшін жоймайды немесе қайта қарауға әкеп соқпайды және әділдік, жауапкершілік және адамгершілік қағидаттарына негізделеді. Уәкіл қызметінің басым бағыттары білім беру процесіне кәмелетке толмаған қатысушылардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау болып табылады. Уәкілдің өтініш берушінің және басқа адамдардың жеке өмірі туралы мәліметтерді жария етуге құқығы жоқ.

Елімізде Уәкілдің құқықтық мәртебесі Қазақстан Республикасының Конституциясында

емес, тек «Бала құқықтары туралы» Қазақстан Республикасының Заңында бекітілген. Заңгер ғалымдардың көзқарасында, халықаралық стандарттарға сәйкес Бала құқықтары жөніндегі Уәкілдің құқықтық мәртебесі Конституцияда немесе мемлекеттің жоғары заңнамалық актілерінде бекітілуі тиіс. Қазақстандық омбудсменнің конституциялық мәртебесін бекіту осы демократиялық институттың беделін арттыратыны сөзсіз және қаржылық дербестік қамтамасыз етілген жағдайда Қазақстан Республикасындағы Бала құқықтарын қорғау институтының қызметіндегі тиімділікке ықпал ететінін атап өткен жөн (Ивлева, 2013). Халықаралық тәжірибеде балалар омбудсмені институттары бала құқықтарын қорғауға қатысты мониторингі қосымша тетік ретінде табысты жұмыс істейді, өйткені адам құқықтарының жаһандық үдерісінде қоғамның осы ең осал санатының құқықтары ерекше орын алады.

Зерттеу материалдары мен әдістері

Ғылыми зерттеуді жазу барысында талдау мен синтез, индукция және дедукция, абстракция, жалпылау әдістерін қамтитын жалпы ғылыми және қатаң құқықтық әдістер, сондай-ақ бұл жұмыста зерттелетін модельдерді салыстырмалы талдауға, олардың негізгі сипаттамаларын анықтауға және соның негізінде сәйкес қорытындыларды тұжырымдауға мүмкіндік беретін салыстырмалы құқықтық әдіс қолданылды.

Ғылыми мақалада отандық және шетелдік бірнеше ғалымдардың еңбектері қолданылды, атап айтсақ, А.А. Есекеева, А.Е. Жатқанбаева, С. Әділғазы, Т.В. Ивлева, О.В. Федорова, Е. Кондратьева, Л.В. Кузнецова, М.Ю. Шамрин және т.б. еңбектері қолданылды.

Талқылаулар мен нәтижелер

«Омбудсмен» сөзінің этимологиясы оның скандинавтық түбірін көрсетеді (ескі норве тілінен – «билік», «нұсқау») (<https://www.un.org/ru/>). Дәл осы сөзді басқа тілдерге «өкіл», «адвокат», «делегат», «адвокат», «өкілетті адам» деп аударуға болады. Дегенмен, бейресми түрде «омбудсмен» термині жиі қолданылады.

Балалар құқықтары жөніндегі омбудсмен құру идеясы 20 ғасырдың екінші жартысында балалардың мүдделері мен құқықтарын қорғау қажеттілігіне жауап ретінде пайда болды. Бала құқықтары жөніндегі алғашқы омбудсмендер әртүрлі елдерде әртүрлі уақытта пайда болды.

Жалпы, Бала құқықтары жөніндегі Уәкіл институты XX ғасырда қалыптасып, дамыған елдердің құқықтық жүйелеріне ене бастады.

Сондай-ақ, аталған институттың көптеген модельдері қалыптасты. Мәселен, Польша мемлекетінде уәкіл жеке орган ретінде анықталады, Румынияда халық қорғаушысы титулына ие, ал, Францияда медиатор немесе делдал қызметін атқаратын тұлға деп саналады. Уәкіл алқалы орган ретінде Непал, Австрия, Филиппин елдерінде танылады.

Бала құқықтары жөніндегі Уәкіл институты көптеген елдерде әртүрлі нысанда қалыптасқан. Олардың ішінде федералды, аймақтық, муниципалдық деңгейде ажыратылады. Адам өмірінің негізін құрайтын адам өмірі, денсаулық, білім алу, тұтыну, ер мен әйелдерге қатысты жыныстық теңсіздігін болдырмауды жолға қою мәселелерінде қоғамда әлсіз топтар санатын құрайтын кәмелетке толмағандардың мүгедектердің, сондай-ақ, жекелеген санаттарда, жоғары оқу орындарында білім алушылардың, мемлекеттік қызметкерлердің, әскери қызметшілердің, тұт- қындардың және т.б. құқықтары мен мүдделерін қорғайтын уәкіл институты пайда болды. Уәкілдің кәсіби мамандануы азаматтық қоғамның, жалпы халық игілігіне оң әсерін береді, себебі, адам және азамат, оның ішінде балаларға қатысты құқықтар мен бостандықтарды неғұрлым тиімді қосымша қорғауға қажеттілігін айғақтайды. Осылайша, XX ғасырдың екінші жартысында мемлекеттер мен әлемдік қауымдастықтар тарапынан балалардың құқықтарын ерекше қорғау қажеттілігі сезіле бастады.

Бала құқықтарының декларациясы 1924 жылғы Женева декларациясының 5 қағидасын 10 қағидаға дейін кеңейтті. Оның Преамбуласында «бала өзінің физикалық және психикалық жетілмегендігіне байланысты туғанға дейін де, туғаннан кейін де тиісті құқықтық қорғауды қоса алғанда, арнайы кепілдіктер мен қамқорлыққа мұқтаж» деп атап өтеді. Декларация кез келген негіздер бойынша балаларға қатысты кемсітушілікке жол бермеу туралы айтады (1-тармақ);

баланың қалыпты даму құқығы туралы (2-бап); білім алу құқығы туралы (7-акт). Декларацияға сәйкес, бала қатыгездік пен қанаудан қорғалуы керек (9-бап); оған жеткілікті тамақ, тұрғын үй, ойын-сауық және медициналық қызмет көрсету құқығы берілуі тиіс.

Зерттеу көрсеткендей, адам құқықтары жөніндегі уәкіл институтынан айырмашылығы, балалар омбудсмені әлемдік тәжірибеде салыстырмалы түрде жаңа институт болып табылады. Балалар омбудсмені лауазымы алғаш рет 1981 жылғы 6 наурыздағы «Балалар омбудсмені туралы» Заңға сәйкес Норвегияда тіркелді және енгізілді, сондай-ақ, қазіргі уақытта 77 елде жұмыс істейді. 1997 жылы Еуропаның 32 елінен балалардың құқықтарын қорғаумен айналысатын ұйымдарды біріктірген Балалар құқықтары жөніндегі Омбудсмендердің еуропалық желісі құрылды. ENOC-тың басты міндеттері Бала құқықтары жөніндегі БҰҰ Конвенциясының ере- желерін толық орындауға жәрдемдесу, балалардың құқықтарын қолдау қажеттілігі, сондай-ақ оларды қорғау туралы ақпаратты тарату болып табылады (<http://www.crin.org/ru/>). Көптеген дереккөздерде Норвегиялық балалар омбудсмені балалар құқықтарының үлгілі қорғаушысы ретінде сипатталған, ал кейбір елдерде ол тәжірибеде үлгі ретінде қабылданып, қолданылған. Сонымен бірге Бала құқықтары жөніндегі уәкіл қызметінің басқа да үлгілері пайда болды, бұл оның өзектілігі мен әлемдік қоғамдастықта мойындалуының дәлелі болды. 2002 жылы БҰҰ Бас Ассамблеясы Декларация мен «Балалардың өміріне жарамды әлем» іс-қимыл жоспарын қабылдағаннан кейін, осы Конвенция ратификацияланған әрбір мемлекет бала құқықтары жөніндегі уәкілдердің қызметтерін құруға міндетті болды (<http://www.un.org/ru/documents/>).

Балалардың құқықтарын қорғауға қатысты саяси жүйенің ерекшеліктеріне, әлеуметтік құрылымы мен азаматтық ұстанымын нақтылау дәрежесіне байланысты халықаралық практикада балалар омбудсмендері қызметінің модельдері мен нысандары ерекшеленеді. Қазіргі әлемдегі демократиялық мемлекеттердің басым көпшілігінде балалар омбудсмені түрлі модельдер (4 модель) негізінде құрылады. Бала құқықтары жөніндегі уәкілдерді құрудың және оларға өкілеттіктер берудің *бірінші моделі* – парламент қабылдайтын ұлттық заң негізінде (Литва, Норвегия, Швеция, Исландия, Люксембург, Хорватия) Бала құқықтары жөніндегі уәкілдің институтын құруға негізделген. Литва Республикасында «Балалар омбудсмені туралы» 2000 жылдың 25 мамырында арнайы заң қабылданды. Аталған заңның 4, 5 тармақтарына сәйкес жоғары білікті заңгер мамандығын игерген, Литва қоғамында беделі бар азамат Литва Парламенті Сейммен 4 жылға Омбудсмен қызметіне тағайындалады. Литваның балалар омбудсмені кәмелетке толмағандардың және олардың заңды өкілдерінің өтініштерін қарау, балалардың құқықтарын қорғауға байланысты мекемелердің қызметін қадағалау, сондай-ақ Уәкіл тарапынан бақылау жүргізу талаптарын орындамайтын тұлғаларға қатысты әкімшілік құқық бұзушылық туралы хаттама жасауға құқылы.

Литва Республикасының Балалар құқықтары жөніндегі уәкілдің қатысуымен бала мүддесіне қатысты 2010 жылы маусым Литва Сеймінде Азаматтық кодекске неке жасын 16 жасқа де- йін көтеру туралы түзетулер енгізілді және сол жылы Литваның Қылмыстық кодексіне кәме- летке толмағандарды өлтіруге оқталғандар үшін жазаны күшейтуге қатысты түзетулер енгізілді. Литвадағы бала құқықтары жөніндегі омбудс- мен қызметі айтарлықтай оң нәтижеге қол жеткізе білген. Омбудсмен мәртебесінің жоғары екендігі, іс жүзінде бала мүддесіне қатысты ұлттық заңнамаларды толықтыруда айтарлықтай жауапты орын алатындығы көрінеді (Федорова, 2013). Қазақстан Республикасындағы Балалар омбудсменінің құрылымы да осы модельді ұстанады. Елімізде балалардың өмір сүруге, білім алуға, әлеуметтік қамсыздандырылуға, медициналық көмекке, демалысқа, қоғамдық өмір және мәдени іс-шараларға қатысты құқықтары заңмен бекітілген. Бала құқықтарын қорғауға қатысты бірқатар нормативтік актілер қатарына

«Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы» ҚР Заңы (<https://online.zakon.kz/>), «Білім туралы» Заң (<https://online.zakon.kz/>), «Қазақстан Рес- публикасындағы баланың құқықтары туралы» ҚР Заңы (<https://online.zakon.kz/>), «Мемлекеттік жастар саясаты туралы» ҚР Заңы (<https://online.zakon.kz/>), «Кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтардың

профилактикасы мен балалардың қадағалаусыз және панасыз қалуы- ның алдын алу туралы» ҚР Заңы (<https://online.zakon.kz/>), «Отбасы үлгісіндегі балалар ауылы және жасөспірімдер үйлері туралы» ҚР Заңын (<https://online.zakon.kz/>) жатқызуға болады.

Литва мемлекетінің тәжірибесіне сүйене отырып, елімізде кәмелетке толмағандарға қатысты Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексіне және т.б. актілерге өзгерістер мен толықтырулар енгізу барысында заң шығармашылық қызметке балалар уәкілінің міндетті түрде қатысуы тиіс деп санаймыз. Өйткені, қоғамда балалар үлкендер тарапынан заңсыз қанауға, қорлау мен зорлық-зомбылыққа жиі ұшырайды. Кейбір жағдайларда балаларға қатысты зорлық- зомбылық суицидке себеп болады.

Біріккен Ұлттар Ұйымының ЮНИСЕФ балалар қоры жүргізген зерттеу нәтижелеріне сәйкес Қазақстан кәмелетке толмағандар арасындағы суицидтен өлім көрсеткіші бойынша әлемде екінші орында екенін көрсетті. 2024 жылы 5 пен 18 жас аралығындағы балалар арасында 2 389 суицид оқиғасы орын алған. Бас прокуратураның мәліметі бойынша балалардың суицид жасауының негізгі себептеріне жалғыздық, ата- анасымен немесе туыстарымен орын алған қақтығыстар, тұрмыстық жағдайының төмендігі, ауыр соматикалық аурулар, әлеуметтік мәртебе- сін жоғалтуы, жазадан қорқу жағдайлары жатады (<http://pravstat.prokuror.kz/rus>).

Литва мемлекетінің бала құқықтарын қорғауға қатысты ұстаным моделінде Бала құқықтары жөніндегі уәкілдерге айрықша құқықтар берілген. Олар балалардың мүдделеріне қатысты кез-келген мемлекеттік органдар мен құқық қорғау органдарымен етене тығыз жұмыстар атқарып, заң шығару процесіне қатысу мүмкіндіктері берілген. Қазақстан Республикасында да Бала құқықтары жөніндегі уәкіл қызметінің ауқымын кеңейту қажет.

Екінші модель – баланың құқықтарын қорғау туралы заңнамаға негізделеді. Мұнда бала құқықтарын қорғау туралы ұлттық заңнаманың орындалу ерекшеліктері ескеріледі, балалар омбудсменінің конституциялық мәртебесі бекітіледі. Омбудсмен функциялары тиісті заңның (Дания, Австрия, Жаңа Зеландия елдерінде) орындалуымен және орындалуын бақылаумен тікелей байланысты. Мәселен, Польшада бала- лар омбудсменінің қызметі Польша Республикасының Конституциясында, Австрияның федералдық конституциялық заңында бекітілген. Польшада омбудсмен жыл сайын 400 сот ісіне қатысады, оның өкілеттіктерін прокурордың өкілеттіктерімен салыстыруға болады ([https:// zn.ua/personalities/](https://zn.ua/personalities/)). Польша Республикасының Балалар омбудсмені өзінің қызметтік өкілеттіктерін жүзеге асыру барысында мемлекеттік органдардан барлық қажетті ақпаратты сұратуға құқылы (Кондратьева, 2003).

Австрияда бала құқықтары «Кәмелетке толмағандардың ісін қарау туралы», «Жастар ісі туралы» және «Балаларды жұмыспен қамту туралы» Федералдық заңдарында Заңында қамтылған. Балалар омбудсмені бала құқықтары, олардың теңдік құқықтарына, зорлық- зомбылықтан қорғауға, сөз бостандығына қатысты семинарларды жүйелі түрде өткізеді. Сондай- ақ, Омбудсмен бала мүддесіне қатысты құқық қорғау органдарының қызметіне тікелей қатыса алады. Венадағы Бала құқықтары жөніндегі уәкілдің ұсынысы бойынша жастарға темекі және алкоголь сатуға тыйым салуға байланысты Жастарды қорғау туралы заңға өзгертулер енгізілді, жастар мен жас отбасылардың игілігі үшін Құрылыс кодексінің нормалары жетілдірілді.

Австриядағы Бала құқықтары жөніндегі уәкіл қызметінің ерекшелігі – оған ешқандай билік өкілеттігі берілмеген, ол азаматтардың құқықтарын бұзған шенеуніктерге қатысты іс қозғай алмайды, оның міндеттеріне бұзылған құқықтарын қалпына келтіру емес, балалардың құқықтарын бұзудың алдын алу міндеті кіреді. Омбудсменнің басты міндеті – балалар құқығын қорғау, мемлекеттік билік органдарымен диалог жүргізу болып табылады.

Австрия, Польша мемлекеттерінің Бала құқықтары уәкілі қызметінің құрылымын саралай келе, Қазақстан Республикасында «Балалар ом- будсмені туралы» заң қабылдау қажет деген тұжырымға келдік.

Қазақстан Республикасында Балалар омбудсменінің құқықтық мәртебесін, оның
ОФ “Международный научно-исследовательский центр “Endless Light in Science”

қызметінің кепілдіктерін, лауазымға тағайындау және қызметтен босату тәртібін, басқа да мемлекеттік билік және жергілікті өзін-өзі басқару органдарымен, қоғамдық ұйымдармен, сондай-ақ республиканың әр аумағы субъектілеріндегі бала құқықтары жөніндегі уәкілдермен өзара іс-қимылдың принциптері мен нысандарын бекіту қажет (Есекеева, 2024). Балалар омбудсменінің конституциялық мәртебесін бекіту бұл демократиялық институттың беделін арттырып, оның қоғамда танымал болуына ықпал етері сөзсіз.

Бала құқықтары жөніндегі уәкіл лауазымын тағайындаудың *үшінші моделі* – қолданыстағы мемлекеттік органдар шеңберінде құрылады, мұндай омбудсмендер мемлекеттік органның штаттық қызметкері болып табылады және және басшыға есеп береді. Бұл модель Канада, Испания, Дания, Германия сияқты мемлекеттерде көрініс табады.

Даниядағы Балалар құқықтары жөніндегі уәкіл алқалы орган – Ұлттық комитет (немесе Ұлттық кеңес), ол 1994 жылы құрылған. Ұлттық комитет – Әлеуметтік істер министрлігі құрамында орналасқан тұрақты, тәуелсіз, мемлекет қаржыландыратын орган. Ұлттық комитет сонымен қатар мемлекеттік органдар жүйесіндегі бақылаушы орган болып табылады. Комитет қызметінің негізгі бағыттары: қоғамдағы балалардың құқықтары мен мүдделерін қамтамасыз ету және қорғау, балалардың қоғамдағы жағдайы және олардың құқықтарын қамтамасыз ету туралы үкімет пен парламентті ақпараттандыру және консультациялар беру, балалардың құқықтарын қадағалау, жаңа заңдарға бастамашылық ету және балалар мәселелері бойынша ұлттық талқылаулар, кәмелетке толмағандардың құқықтары мен мүдделерін қозғайтын заң жобаларына сараптама жасау. Дегенмен, Даниядағы балалардың құқықтарын қорғау жөніндегі алқалы органның сан қырлы қызметіне қарамастан, Ұлттық комитет жұмысында айтарлықтай олқылық бар. Бүгінде Ұлттық комитет балалар құқықтарының бұзылуына қатысты нақты арыздарды қарауды жүзеге асыруда. Кәмелетке толмаған адам Комитет мүшелеріне олардың құқықтары бұзылған жағдайда оларды қорғау туралы өтінішпен жүгіне алады. Біріккен Ұлттар Ұйымының Бала құқықтары жөніндегі комитеті мұны елеулі олқылық деп атады, бірақ ол Даниядағы Бала құқықтары жөніндегі уәкіл институтын адам құқықтарын қорғау институты ретінде төмендетеді (Кузнецова 2001). Комитет балалардың қоғамдық-әлеуметтік жағдайы, олардың құқықтарын қамтамасыз ету бойынша Дания Үкіметі мен Парламентіне ақпарат береді. 2012 жылы Комитет тарапынан балалардың құқықтары мен мүдделеріне қатысты Дания мемлекетінің Әділет министрлігі жанындағы Қылмыстық-құқықтық істер жөніндегі комитетінің, сондай-ақ Әлеуметтік қорғау министрлігінің құқық шығармашылық қызметіне ескертулер жасалып, бұл ескертулер мемлекеттің билік органдарының қабылдайтын заң жобаларында ескерілді (Федорова, 2013). Даниядағы Бала құқықтары жөніндегі ұлттық комитеттің құқықтық табиғаты жоғарыда қарастырылған мемлекеттерге қарағанда ерекше. Көп жағдайда мемлекеттік органдардың яғни, парламенттің, үкіметтің қызметін бақылау басым сияқты. Біздің пікірімізше, кәмелетке толмағандардың құқықтары лауазымды адамдардың қандай да бір әрекеттерімен бұзылған жағдайда олардың жеке шағымдарын қарау тетігін әзірлеу қажет.

Бала құқықтары жөніндегі уәкілді құру мен оның қызметінің *төртінші моделі* – (Финляндия, Израиль және т.б.) үкіметтік емес ұйымдардың құру тетігімен ерекшеленеді (Шамрин 2013). Финляндия мемлекетінде балалар омбудсмендері нақты істерді қарауға, оның ішінде сот отырыстарында сарапшы ретінде қатыса алады. Ресейлік ғалым Л.В. Кузнецова бұл модельді демократиялық сипаттағы модель деп бағалайды. Бұл модель бойынша балалар омбудсмені мемлекеттік органдардың шешімдеріне ықпал ете алмайды, олардың құқықтық мәртебесі мен қызметі ресми бекітілмеген (Кузнецова, 2001). Бала құқықтары жөніндегі уәкіл үкіметтік емес ұйым болып құрылған кейбір қазіргі заманғы мемлекеттер бұл модельді тиімсіз деп санағандықтан (мысалы, Финляндия) одан бас тартты. Финляндияда Омбудсмендермен қатар кәмелетке толмағандар істері жөніндегі әділет жүйесі жоғары мәртебеге ие.

Финляндиядағы кәмелетке толмағандар істері жөніндегі әділет – бұл Финляндиядағы балалардың құқықтарын қорғауға арналған сот-құқықтық жүйе, сондай-ақ кәмелетке толмағандар жасаған құқық бұзушылықтар бойынша сот төрелігі. Финляндиядағы кәмелетке

толмағандарға қатысты әділет жүйесі БҰҰ-ның Бала құқықтары туралы конвенциясының балаларды қорғау, олардың денсаулығын қорғау, олардың заңды құқықтары мен балаларға қатысты қылмыстық заңнамасы туралы негізгі ережелеріне негізделген, олар «Балаларды қорғау туралы» Заңда (қазіргі уақытта № 417 акт 2007 ж. бастап күшіне енген), сондай-ақ 2007 жылғы 20 қаңтардан бастап күшіне енген. осы Заңға, атап айтқанда, балаларды әлеуметтік қорғау шараларын айқын- дайтын «Баланы асырау және оларға бару туралы» Заңға (1983 ж. № 361) түзетулер енгізілді. 2015 жылғы 1 сәуірде «Әлеуметтік қызметтер туралы» жаңа заң күшіне енді, оның мақсаты «балалы отбасыларға уақтылы көмек алуды жеңілдету, сондай-ақ отбасын қолдаудың қысқа мерзімді тиімді шараларының қолжетімділігіне кепілдік беру» болып табылады.

Ал, Израиль мемлекетінде 1990 жылдан бері Бала құқықтары жөніндегі уәкіл үкіметтік емес ұйымның атынан жұмыс істейді. Жалпы, Из- раильдегі Бала құқықтары жөніндегі уәкіл қыз- метіне баға беру қиынға соғады. Ресми сайттарда уәкілдердің бала құқықтарын қорғауға қатысты қажетті деректер жоқ. Халықаралық балаларды қорғау желісі (CRIN) in Mothers веб-сайтында бала құқықтарына қатысты жалпы мәлімет берілгенмен, Израильдегі балаларды қорғау жағдайына қатысты деректер қамтылмайды. Израиль омбудсмен институты туралы ЮНИСЕФ деректеріне сүйенсек, елде кәмелетке толмағандарға күш көрсету, дене жарақаты немес денесіне зақым келтіру қылмыстарымен күрес қатаң жүргізіледі. Мектептерде бала денсаулығына зақым келтіру жазалары 2000 жылғы Білім алушылардың құқықтары туралы заңмен тыйым салынған. Осыған қарамастан, бұл елде бала құқықтарының бұзылуы азаймаған. Израильдің Балалар құқықтарын қорғау комитеті балаларға қатыгездікпен қарау, зорлық-зомбылықтың алдын алудың ұлттық стратегиясын әзірлеуді ұсынады.

Біздің пікірімізше, Бала құқықтары жөніндегі уәкіл қызметінің төртінші моделі өзге модельдерге қарағанда мемлекеттер үшін тиімсіз. Біріншіден, бұған кейбір мемлекеттердің осы модельден бас тартуы және заң актісі негізінде балалар омбудсменінің құқықтық жағдайын бекітуі дәлел. Екіншіден, бұл модельді ұстанатын Израиль мемлекетіндегі бала құқықтарын қорғау органының қызметі туралы ақпараттың жоқтығы, бала құқықтарының нашар жай-күйі Израиль омбудсменінің өкілеттіктерінің қысқа екендігін, жұмысының нәтижесі өнімді емес екендігін байқатады.

Әлеуметтік осал топтың қатарына жатқызылатын балалардың құқықтық жағдайы күрделі институт болып табылады, оның маңызды элементтері адамның құқықтары, бостандықтары мен міндеттері ғана емес, сонымен қатар оларды жүзеге асыру кепілдіктерінің жүйесі болып табылады.

Қорытынды

Зерттеуде балалар омбудсмені құрылымының қалыптасу модельдерін саралай келе Дания, Польша, Австрия сияқты мемлекеттердің бала құқықтарына қатысты саясаты мен заңнамалық қызметінің, Балалар омбудсмені институтының тәжірибесі зерделенді.

Осы орайда еліміздегі Бала құқықтары жөніндегі уәкіл институтының қалыптасуына қатысты келесідей бірқатар ұсыныстарды ұсынамыз:

Литва, Норвегия, Швеция сияқты ұлттық заң негізінде Бала құқықтары жөніндегі уәкілдің институтын құруға негізделген мемлекеттердің модельінің (бірінші модель) тиімді тұсы – Балалар омбудсменінің заң шығарушы органдармен бірлесе отырып, құқық шығармашылық қызметке тікелей қатысуы болып табылады. Осы тұста, Қазақстан Республикасында да балалардың мүддесін қорғауда Балалар омбудсменінің Парламенттегі заң шығару жұмыстарына араласып, қатысуы міндеттелуі тиіс деп санаймыз. Бұл мемлекеттік органдар мен қоғамдық ұйымдардың бала құқықтарының өзекті мәселелерін, оның ішінде отбасылар мен білім беру және өзге де ұйымдардағы балаларға қатысты зорлық-зомбылықты жоюды шешу үшін мемлекеттік органдар, қоғамдық ұйымдар арасындағы өзара іс-қимылды тиімді ұйымдастыруға мүмкіндік беретін ең тиімді тетіктердің бірі болары анық.

Зерттеуде аталған модельдердің ішінде Балалар омбудсменінің құқықтық мәртебесі конституциялық деңгейде реттеу моделі біздің елі- мізге қажетті әрі жақын модель деп санаймыз.

Ұсыныс ретінде біз Бала құқықтары жөніндегі уәкіл институтына дербес мәртебе беруді, балалар омбудсменінің өкілеттіктерін кеңейтуді орынды деп санаймыз. Өкінішке орай, бізде Уәкілдің құқықтық мәртебесі тек «Бала құқықтары туралы» Қазақстан Республикасының Заңында бекітілген.

Бала құқықтары жөніндегі уәкіл институтын жетілдіруде Қазақстан Республикасының Конституциясына, халықаралық стандарттарға және қазіргі заманғы мемлекеттік басымдықтарға қайшы келетін құқықтық нормаларды анықтау мақсатында Қазақстан Республикасының заңнамасына егжей-тегжейлі мониторинг жүргізген жөн. Себебі, Конституцияның 4-бабында көзделген республика бекіткен халықаралық шарттардың нормалары іс жүзінде жүзеге асырылмай отыр. Тиісті мониторингті Қазақстан Республикасы ратификациялаған екіжақты және көпжақты шарттық міндеттемелердің шеңберінде де жүргізу қажет. Қазақстан Республикасындағы Бала құқықтары жөніндегі уәкіл институтының жаңа институт екендігін ескере отырып, уәкілдің мәртебесін заңнамалық деңгейде бекіту және Бала құқықтары жөніндегі уәкіл мекемесінің өзінің уәкілетті қызметі шеңберінде заң шығару бастамасы құқығын айқындау қажет. Сондай-ақ, республикалық және жергілікті бюджеті айқындайтын Қазақстан Республикасының Бюджет кодексіне өзгерістер мен толықтырулар енгізілуі тиіс. Өйткені, құқықтық көрсеткіштер тиісті кезеңдерге арналған республикалық бюджетке арналған актілерде көзделуі тиіс.

Осындай ауқымды шаралар жүзеге асырылғанда ғана бала құқықтары уәкілі институтының мәртебесі артары анық.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. «Білім туралы» 2007 жылғы 27 шілдедегі № 319-III Қазақстан Республикасының Заңы (2025.02.03. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен) URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30119920
2. Европейская сеть уполномоченных по правам детей [Электронный ресурс]// Режим доступа: <http://www.crin.org/ru/> Есекеева А.А., Жатканбаева А.Е., Әділғазы С. Қазақстан Республикасындағы бала құқықтары жөніндегі уәкілдің құқықтық мәртебесі. ҚазҰУ Хабаршысы, Заң сериясы. No1 (109). 2024 ж. 41 б. URL: <https://bulletin-law.kaznu.kz>
3. Ивлева, Т. В. История становления института детского омбудсмена в России и зарубежом // Вестник Башкирского университета. – 2013. – Т.18. – №2. – С. 589.
4. Кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтардың профилактикасы мен балалардың қадағалаусыз және панасыз қалуының алдын алу туралы 2004 жылғы 9 шілдедегі № 591-II Қазақстан Республикасының Заңы (2025.11.01. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен). URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=51049318
5. Кондратьева Е. Уполномоченный по правам ребенка (опыт Республики Польша) // Международно-правовые чтения. 2003. No 1.
6. Конвенция о правах ребенка (одобрена Генеральной Ассамблеей ООН 20.11.1989) (вступила в силу для СССР 15.09.1990) // Ведомости Съезда народных депутатов СССР и Верховного Совета СССР. – 1990. – 7 нояб. – № 45. – Ст. 955
7. КПСиСУ Генеральной прокуратуры Республики Казахстан. URL: <http://pravstat.prokuror.kz/rus>
8. Кузнецова Л.В. Международный опыт создания и развития независимого механизма соблюдения и защиты прав детей / Л.В. Кузнецова // Права ребенка. Институт Уполномоченного по правам ребенка в Российской Федерации : опыт, проблемы, теоретические модели, нормативно-правовая база/ под общ. Науч.ред. Г.Н. Кареловой. – М.: Благотворительный фонд «Альтернативное образование», 2001. -187 с.
9. Қазақстанда қанша бала бар – ресми статистика. Zakon.kz. URL: <https://kaz.zakon.kz/kogamtyyny/6043485-azastanda- ansha-bala-bar--resmi-statistika.html>
10. Қазақстан Республикасының Конституциясы 1995 жылғы 30 тамыз (2022.19.09. берілген

- өзгерістер мен толықтыруларымен). URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=51005029
11. «Қазақстан Республикасындағы баланың құқықтары туралы» Қазақстан Республикасының 2002 жылғы 8 тамыздағы № 345-ІІ Заңы (2025.11.01. берілген өзгерістер мен толықтырулармен). URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=51032460
 12. «Қазақстан Республикасында Бала құқықтары жөніндегі уәкіл институтын құру туралы» ҚР Президентінің 2016 жылғы 10 ақпандағы № 192 Жарлығы. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=34505722#activate_doc=2
 13. «Мир, пригодный для жизни детей: Декларация и План действий» (Приняты резолюцией S-27/2 специальной сессии Генеральной Ассамблеи ООН 10 мая 2002 года) [Электронный ресурс]// Режим доступа: <http://www.un.org/ru/documents/>
 14. «Мемлекеттік жастар саясаты туралы» Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 9 ақпандағы № 285-V Заңы (2025.22.01. берілген өзгерістер мен толықтырулармен). URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31661178
 15. «Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы» Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 26 желтоқсандағы № 518-IV Кодексі (2025.11.01. берілген өзгерістер мен толықтырулармен) URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31102277
 16. Орта білім. Мемлекеттік білім басқармасы. URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/edu/activities/273?lang=kk>
 17. «Отбасы үлгісіндегі балалар ауылы және жасөспірімдер үйлері туралы» 2000 ж. 13 желтоқсандағы № 113-ІІ Қазақстан Республикасының Заңы (2025.11.01. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен). URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=51020941
 18. Федорова О.В. Краткая характеристика деятельности уполномоченных по правам ребенка в некоторых зарубежных странах. Право и законодательство. Известия ИГЭА, 2013. № 6 (92). С.134-135.
 19. Польский детский омбудсмен Марек Михалык: «Деятельность по защите детей для нас естественна» [Электронный ресурс]// Режим доступа: 10.25136/2306-9899.2018.4.27574 Международное право, 2018 – 4 URL: <https://zn.ua/personalities/> Шамрин М.Ю. Защита прав детей: административно-правовой аспект // Евразийский юридический журнал, 2013, No 3.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17699995>
УДК 351.741

СИСТЕМА ПРАВООХРАТЕЛЬНЫХ ОРГАНОВ В ОБЕСПЕЧЕНИИ ОБЩЕСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

ЗИМАНОВ БЕКЕТ АСКАРОВИЧ

Магистрант специальности 7М04201 Юриспруденция
Атырауского университета им.Х.Досмухамедова
Атырау, Казахстан

ЖШАЯХМЕТОВА ЖАННА БЕКПОЛОВНА

к.ю.н, ассоциированный профессор
Атырауского университета им.Х.Досмухамедова
Атырау, Казахстан

Аннотация: В данной статье рассматриваются проблемы в обеспечение общественной безопасности органами внутренних дел. Законность и легитимность закона применимы только к такой роли или к определенному кругу органов, которые по существу одинаковы.

Ключевые слова: право, деятельность, суд, прокурор, полиция, закон, концепция, правоохранительная деятельность.

Аннотация: Бұл мақалада ішкі істер органдарының қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз етудегі қиындықтары қарастырылады. Заңның заңдылығы мен заңдылығы тек осы рөлге немесе іс жүзінде бірдей болатын белгілі бір органдар жиынтығына ғана қолданылады.

Кілт сөздер: заң, қызмет, сот, прокурор, полиция, заң, ұғым, құқық қорғау органдары.

Annotation: This article examines the challenges of ensuring public safety by internal affairs agencies. The legality and legitimacy of the law apply only to this role or to a specific set of agencies that are essentially the same.

Keywords: law, activity, court, prosecutor, police, law, concept, law enforcement.

В любом обществе системы в борьбе с преступностью выступают государственная и негосударственная. Современные реалии продолжают предъявлять новые требования к организации деятельности правоохранительных органов.

В Концепции правовой политики РК, поставлена задача –« определить четкие критерии оценки их деятельности, при этом не только по количественным, но и по качественным параметрам оценки».

Система критериев, определяемая в приказе, состоит из ведомственной оценки, включающей количественные критерий, основанные на сведениях правовой статистики, и качественные критерий, основанные на результатах общегосударственного статистического наблюдения Комитета по статистике Министерства РК.

Совершенствование и модернизация норм уголовного законодательства определены в качестве основных направлений развития национального права, реализуемых Концепцией правовой политики.[1]

Согласно документу обеспечение безопасности личности, ее прав и свобод, а также общества и государства от криминальных угроз и выработка механизмов, направленных на обеспечение стабильность уголовного законодательства, являются главными целями уголовно-правовой политики.

Основными задачами при их реализации определены следующие:

- совершенствование уголовного законодательства и практики его применения международно-правовых стандартов в области прав человека, противодействия преступности и особенностей национальной правовой системы, а также выработка нового понятия уголовного правонарушения;
- совершенствование механизмов назначения наказания по уголовным правонарушениям;
- оптимизация уголовного законодательства с одновременной коррекцией уголовно-процессуального и уголовно-исполнительного законодательства;
- достижение качественного улучшения кримиогенной обстановки в стране[2].

Кроме того, в Концепции указывается на необходимость осуществления трансформации дополнительных наказаний в меры уголовно-правового воздействия с установлением возможности их применения в отношении лиц, освобождаемых от уголовной ответственности или наказания. Как известно, иные меры уголовно-правового воздействия являются одним из важных уголовно-правовых инструментов, применяемых в отношении лиц, совершивших уголовные правонарушения, вместе с тем, не являющиеся уголовным наказанием и выступающие в качестве ее альтернативы. Следует отметить положительную тенденцию национальной уголовной политики, направленную на расширение видов иных мер уголовно-правового воздействия, в том числе путем трансформации в такие меры воздействия дополнительных наказаний.

Особое внимание уделено вопросу совершенствования уголовного законодательства в части введения уголовной ответственности за применение искусственного интеллекта в преступных целях. С развитием IT-технологий появляются и новые вызовы и угрозы, связанные с совершением противоправных деяний с их использованием. В этой связи, необходимость совершенствования и модернизации уголовного законодательства продиктовано современными реалиями.

В соответствии с Планом действий о реализации Концепции, утвержденным Постановлением Правительства от 29 апреля 2022 года на 2023-2028 годы намечены следующие мероприятия, реализация которых направлена на совершенствование уголовного законодательства:

- совершенствование механизмов назначения наказания по уголовным правонарушениям (март 2023 г.);
- оптимизация уголовного закона с одновременной коррекцией Уголовно-процессуального и Уголовно-исполнительного кодексов, в том числе предусматривающая актуализацию санкций уголовного закона соразмерно общественной опасности деяний, рационализацию порядка назначения и исполнения уголовных наказаний, пересмотр статуса и круга полномочий участников уголовного процесса, модернизацию досудебного расследования для снижения бюрократии и волокиты (март 2023 г.);
- трансформация дополнительных видов наказаний с установлением возможности применения их как мер уголовно-правового воздействия при освобождении лиц от уголовной ответственности или наказания по уголовным правонарушениям, за совершение которых Особенной частью Уголовного кодекса предусматривается обязательное назначение дополнительного вида наказания (март 2023 г.);
- выработка подходов по обеспечению конфискации имущества, находящегося в том числе за рубежом, в отдельном производстве на основании вступившего в силу приговора по уголовному делу (март 2023 г.);
- выработка нового понятия уголовного правонарушения (декабрь 2024 г.);
- выработка понятия «искусственный интеллект», в том числе порядка, сферы и круга его использования, статуса и правовых последствий, с последующим введением отдельного состава правонарушения, предусматривающего ответственность за его применение в преступных целях (декабрь 2025 г.);

- совершенствование практики применения уголовного законодательства с учетом требований международно-правовых стандартов в области прав человека, противодействия преступности и особенностей национальной правовой системы (ноябрь 2028 г.)[3].

В настоящее время некоторые из указанных мероприятий реализованы путем принятия соответствующих нормативных правовых актов.

Так, в целях реализации мероприятий, направленных на совершенствование механизмов назначения наказания по уголовным правонарушениям, актуализацию санкций уголовного закона соразмерно общественной опасности деяний, рационализацию порядка назначения и исполнения уголовных наказаний принят закон от 17 марта 2023 года «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам прав человека в сфере уголовного судопроизводства, исполнения наказания, а также предупреждения пыток и других жестоких, бесчеловечных или унижающих достоинство видов обращения».

Законом внесены существенные изменения и дополнения в Уголовный, Уголовно-процессуальный, Уголовно-исполнительный кодексы и другие нормативные правовые акты, регламентирующие порядок назначения и отбывания некоторые видов уголовных наказаний, условия освобождения или отсрочки отбывания наказания в связи с болезнью и т.д.

Касательно расширения возможностей применения в отношении виновных в совершении уголовных правонарушений иных мер уголовно-правового воздействия следует отметить, что законом от 15 апреля 2024 года «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам обеспечения прав женщин и безопасности детей» нормы уголовного закона дополнены статьей 98-3 «Установление особых требований к поведению лица, совершившего уголовное правонарушение».

В части реализации мероприятий по выработке подходов по обеспечению конфискации имущества, находящегося в том числе за рубежом, в отдельном производстве на основании вступившего в силу приговора по уголовному делу принят закон от 12 июля 2023 года «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам возврата государству незаконно приобретенных активов».

Проблемы противодействия выводу за пределы государства незаконно приобретенных активов, установление круга виновных лиц, признаков преступного посягательства, направленных на вывод таких активов, проведение мероприятий по обеспечению их возврата, в том числе путем конфискации имущества, являются в настоящее время достаточно актуальными и требующими решительных действий со стороны правоохранительных органов. На наш взгляд, принятый закон способствует формированию действенных мер по возврату государству незаконно приобретенных активов.

Согласно Плану действий по реализации Концепции правовой политики в части совершенствования уголовного законодательства в настоящее время реализована только часть мероприятий в сфере уголовного-правового реформирования. К моменту завершения срока Концепции с выполнением и реализацией всех установленных мероприятий состояние уголовного законодательства будет, на наш взгляд, в достаточной степени современным и отвечающим требованиям времени.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Об утверждении Концепции правовой политики Республики Казахстан до 2030 года Указ Президента РК от 15 октября 2021 г. №674
2. «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам прав человека в сфере уголовного судопроизводства, исполнения наказания, а также предупреждения пыток и других жестоких, бесчеловечных или унижающих достоинство видов обращения» от 17 марта 2023 года №212-ҮІІ ЗКР
3. Закон и время №5(251)/2024

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17700030>
УДК 340

ЮРИДИЧЕСКИЕ РИСКИ ПРИМЕНЕНИЯ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В ОБРАЗОВАНИИ И НАУКЕ

АЯПБЕРГЕНОВ АЛМАЗ АЙБАТОВИЧ

Студент 4 курса специальности «Право», Университет «Narxoz»

Научный руководитель: Ассоциированный профессор, кандидат юридических наук:

КОРЖУМБАЕВ РУСТЕМ АБУЕВИЧ

Алматы, Казахстан

Аннотация: в статье рассматриваются правовые аспекты применения технологий искусственного интеллекта (ИИ) в сфере образования и науки. Анализируются ключевые риски, связанные с защитой персональных данных, интеллектуальной собственностью, ответственностью за ошибки ИИ и возможным нарушением прав обучающихся и исследователей. Отмечается необходимость разработки комплексного правового регулирования в Республике Казахстан с учётом международного опыта.

Ключевые слова: искусственный интеллект, образование, наука, правовое регулирование, юридические риски, персональные данные, интеллектуальная собственность.

Введение: Развитие технологий искусственного интеллекта стало одной из наиболее значимых тенденций XXI века, оказывая трансформационное влияние на различные сферы общественной жизни. Образование и наука не являются исключением: ИИ применяется для автоматизации процессов обучения, адаптивного тестирования, интеллектуального анализа больших данных, прогнозирования научных результатов и даже генерации учебных материалов. Однако столь стремительное внедрение технологий сопровождается целым рядом юридических и этических вызовов. В отличие от традиционных инструментов, системы ИИ способны принимать решения автономно, что ставит под вопрос действующие правовые конструкции, ориентированные на человеческое поведение. Следовательно, возникает необходимость научного анализа рисков и выработки правовых решений, применимых в образовательной и научной среде.

Одним из ключевых рисков применения ИИ в образовании и науке является обработка персональных данных. Современные образовательные платформы используют алгоритмы машинного обучения для сбора информации о студентах: результаты тестирования, поведенческие характеристики, время выполнения заданий, биометрические данные. Аналогичная ситуация наблюдается в научных исследованиях, где анализ персонализированных данных становится нормой. Правовая проблема заключается в том, что Закон Республики Казахстан «О персональных данных и их защите» (2013 г.) не содержит специальных положений, учитывающих алгоритмическую обработку данных и автономность решений ИИ. В то время как в Европейском союзе действует GDPR, закрепляющий принципы «privacy by design» (защита данных по умолчанию) и «право на объяснение» решений ИИ. Таким образом, существует риск: неправомерного использования образовательной информации, отсутствия прозрачности в алгоритмах оценки студентов. В научной сфере риск состоит в нарушении конфиденциальности респондентов и возможности утечки особо чувствительных данных. ИИ всё активнее используется в создании контента: от учебных материалов до кода программного обеспечения. Это порождает коллизию между традиционным авторским правом и новым феноменом машинного творчества. Согласно Гражданскому кодексу РК, автором произведения может быть только физическое лицо, что исключает признание ИИ субъектом права. Однако это положение не решает вопроса о том,

кому принадлежат права на результат, созданный с помощью ИИ. На права может претендовать разработчик программного обеспечения или человек.

Международный опыт показывает отсутствие единого подхода. В США суды последовательно отказывают в признании ИИ автором, закрепляя авторство за оператором. В Китае, напротив, активно обсуждается возможность введения особого режима правовой защиты для «сгенерированных данных». Таким образом, Казахстану предстоит выработать собственную модель защиты интеллектуальной собственности в условиях цифровизации.

Перспективы и направления правового регулирования искусственного интеллекта в образовании и науке Республики Казахстан

1) Необходимость системного регулирования

Бурное развитие технологий искусственного интеллекта (ИИ) оказывает существенное влияние на сферу образования и науки, трансформируя традиционные подходы к обучению, оценке, управлению и исследовательской деятельности. Интеллектуальные системы активно применяются для адаптивного обучения, анализа больших массивов данных, прогнозирования академических результатов и генерации научных текстов. Однако рост их использования сопровождается и расширением правовых рисков: утечками персональных данных, нарушением авторских прав, неопределённостью в распределении ответственности и угрозой нарушения академической этики.

В этой связи перед Республикой Казахстан стоит задача выработки комплексного правового и этического регулирования в области ИИ, направленного на достижение баланса между инновационным развитием и защитой фундаментальных прав человека.

2) Принятие специального закона об искусственном интеллекте

Одним из ключевых направлений является разработка и принятие специального закона об искусственном интеллекте, который закрепил бы базовые понятия, принципы и юридические механизмы регулирования отношений, возникающих при создании, внедрении и использовании систем ИИ.

Такой закон смог бы определить:

- Понятие и классификацию ИИ, включая различие между автономными, полуавтономными и вспомогательными системами;
- Правовой статус разработчика, пользователя и оператора ИИ, их права и обязанности;
- Правила авторства и интеллектуальной собственности — кому принадлежит контент, созданный искусственным интеллектом;
- Порядок распределения ответственности за причинённый вред в случае ошибок алгоритмов, некорректных решений или дискриминации обучающихся;
- Механизмы этической экспертизы и контроля за внедрением ИИ в образовательный процесс.

Международный опыт показывает, что подобные законы уже разрабатываются и принимаются в ряде стран. Например, Европейский Союз в 2024 году утвердил Регламент об искусственном интеллекте (EU AI Act), устанавливающий риск-ориентированный подход и особые требования к высокорисковым системам, включая образовательные и кадровые алгоритмы. Казахстану целесообразно адаптировать эти принципы, обеспечив при этом соответствие национальным интересам и особенностям правовой системы.

3) Гармонизация национального законодательства с международными актами

Не менее важным направлением является гармонизация казахстанского законодательства с международными правовыми инструментами и этическими стандартами. Прежде всего, речь идёт о согласовании с рекомендациями ЮНЕСКО об этическом использовании ИИ в образовании (2021), где подчёркивается необходимость прозрачности алгоритмов, недопустимость дискриминации и обязательность человеческого контроля над решениями систем. Общим регламентом ЕС по защите данных (GDPR), устанавливающим строгие требования к обработке и хранению персональной информации, включая «право на объяснение» решений, принятых ИИ. Стандартами OECD по ответственному использованию

ИИ (2021), ориентированными на принципы прозрачности, подотчётности и инклюзивности технологий.

Гармонизация позволит Казахстану укрепить позиции на международной арене, а также создать правовую среду, благоприятную для инвестиций в образовательные технологии и международное научное сотрудничество. Для этого необходимо обеспечить адаптацию действующих норм гражданского, уголовного и образовательного законодательства к новым технологическим реалиям.

4) Сертификация и аудит ИИ-систем

Отдельного внимания заслуживает вопрос внедрения национальной системы сертификации и аудита ИИ-систем, применяемых в образовательной и научной деятельности. Такая система должна включать:

- Проверку корректности алгоритмов и отсутствия дискриминации;
- Аудит источников данных, используемых для обучения моделей;
- Анализ мер защиты персональной информации;
- Оценку этических рисков и социального воздействия.

Аналогичные механизмы действуют в Южной Корее, Японии и странах ЕС, где перед внедрением в образовательную среду системы ИИ проходят комплексную проверку независимыми экспертами. Для Казахстана создание подобной системы позволит предотвратить использование небезопасных или некорректных решений и обеспечить доверие со стороны студентов и научного сообщества.

5) Национальная система страхования цифровых рисков

С развитием цифровизации возрастает и потребность в формировании национальной системы страхования рисков, связанных с использованием ИИ. Речь идёт не только о технических сбоях, но и о возможных нарушениях прав обучающихся, утечках данных или ошибочных результатах исследований. Такая система может базироваться на принципах финансирования государства и частных страховых институтов, что обеспечит дополнительную финансовую защиту образовательных организаций и участников научных проектов.

Кроме того, можно внедрить обязательную регистрацию ИИ-проектов с указанием ответственного лица, что позволит в случае спора оперативно установить источник ошибки и определить субъект ответственности.

Развитие правовой культуры и образование в области права ИИ. Эффективное регулирование невозможно без подготовки компетентных специалистов, способных оценивать юридические и этические риски новых технологий. В этой связи необходимо:

-Включить в программы юридических факультетов новые дисциплины такие как: «Право искусственного интеллекта», «Цифровое право и правовая этика технологий», «Защита данных и алгоритмическое регулирование»;

-Развивать междисциплинарные программы совместно с факультетами информатики, кибербезопасности и управления;

-Организовать повышение квалификации преподавателей и государственных служащих, работающих в сфере регулирования цифровых технологий;

-Создать научно-исследовательские лаборатории и центры права ИИ на базе ведущих университетов, где проводились бы прикладные исследования и юридическая экспертиза инновационных проектов.

Этические аспекты и социальная ответственность.

Регулирование ИИ должно включать не только правовые, но и этические компоненты. При использовании ИИ в образовании важно сохранять принципы академической свободы, равного доступа к знаниям, а также недопущение алгоритмической дискриминации. Этические комитеты при вузах могут проводить экспертизу ИИ-проектов, оценивать их влияние на студентов и преподавателей, а также обеспечивать контроль за использованием данных.

Создание Кодекса этики применения ИИ в образовании — важный шаг к формированию доверия между участниками образовательного процесса, особенно в условиях цифровой трансформации.

Заключение

Применение искусственного интеллекта в образовании и науке открывает перед Казахстаном уникальные возможности для модернизации системы знаний, повышения качества образования и расширения исследовательского потенциала. Вместе с тем, каждое технологическое достижение несёт и новые юридические вызовы: угрозы утраты персональных данных, неясность авторских прав на результаты, созданные ИИ, и риск произвольного вмешательства алгоритмов в академические процессы. Для эффективного и безопасного использования искусственного интеллекта в научно-образовательной среде Казахстану необходимо двигаться по пути комплексного правового и институционального регулирования, основанного на балансе инноваций и прав человека. Поэтому, важно внедрять ключевые меры, которые включают:

- 1.Разработку и принятие Закона об искусственном интеллекте, закрепляющего основные понятия, принципы и механизмы ответственности;
- 2.Гармонизацию законодательства с международными актами (GDPR, UNESCO, OECD, EU AI Act);
- 3.Внедрение национальной системы сертификации и аудита ИИ-систем;
- 4.Развитие страховых механизмов защиты от цифровых рисков;
- 5.Формирование этических и образовательных институтов, обеспечивающих подготовку специалистов нового поколения.

Только последовательное развитие правовой инфраструктуры в сочетании с ответственным подходом к инновациям позволит Казахстану не просто адаптироваться к цифровой эпохе, но и занять лидирующие позиции в сфере правового регулирования искусственного интеллекта в образовании и науке.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Конституция Республики Казахстан от 30 августа 1995 г.
2. Гражданский кодекс Республики Казахстан (Общая и Особенная части).
3. Закон Республики Казахстан «О персональных данных и их защите» от 21 мая 2013 г. № 94-V.
4. UNESCO. *Recommendation on the Ethics of Artificial Intelligence*. 2021.
5. Regulation (EU) 2016/679 (GDPR).
6. Draft EU Artificial Intelligence Act, 2021.
7. Floridi L., Cowls J. *A Unified Framework of Five Principles for AI in Society*. Harvard Data Science Review, 2019.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17700182>
UDC 341.1/8

KAZAKHSTAN AS A PLATFORM FOR INTERNATIONAL MEDIATION AND NUCLEAR DISARMAMENT: FROM THE CLOSURE OF THE SEMIPALATINSK TEST SITE TO UNITED NATIONS INITIATIVES

ALIBEK BOLAT

Researcher at Zhetysu University named after I. Zhansugurov
Taldykorgan, Kazakhstan

Annotation. *This article examines Kazakhstan's emerging role as a platform for international mediation in the field of nuclear disarmament, tracing the trajectory from the closure of the Semipalatinsk nuclear test site to recent United Nations initiatives. Using a doctrinal and historical-institutional analysis of international treaties, UN resolutions and national policy documents, the study situates Kazakhstan's experience within broader debates on the peaceful settlement of disputes and disarmament diplomacy. The article's novelty lies in conceptualizing Kazakhstan not only as a successful case of denuclearization but as a prototype of a regional mediation hub that links the humanitarian legacies of nuclear testing with contemporary multilateral negotiations. Empirically, the research reconstructs key stages of Kazakhstan's disarmament policy, identifies legal and political factors that enabled its mediation initiatives, and systematizes forms of interaction with international organisations, neighboring states and civil society. The main findings indicate that Kazakhstan's credibility as a former nuclear-weapon possessor, combined with its norm-entrepreneurship at the United Nations, creates a distinct comparative advantage for hosting mediation processes on nuclear issues and related security disputes. The article concludes by outlining a set of institutional and legal design parameters for a prospective international mediation hub in Kazakhstan and by highlighting their implications for global nuclear governance.*

Key words. *Kazakhstan, nuclear disarmament, international mediation, Semipalatinsk test site, UN initiatives, mediation hub*

Over the past three decades Kazakhstan has become a central case in global debates on nuclear disarmament, non-proliferation and the peaceful settlement of disputes. By closing the Semipalatinsk nuclear test site in 1991 and subsequently renouncing the world's fourth-largest nuclear arsenal, Kazakhstan repositioned itself from a frontline of nuclear testing to a vocal advocate of nuclear justice and disarmament diplomacy. Recent scholarship underlines that this transformation has given Kazakhstan a distinct moral and political authority in multilateral forums, where it increasingly acts as a «bridge-builder» between nuclear-weapon and non-nuclear-weapon states [1]. At the same time, the creation of the Central Asian Nuclear-Weapon-Free Zone and the country's activism in advancing regional non-proliferation arrangements demonstrate its potential to anchor durable security institutions in a fragile geopolitical environment [2].

Against the backdrop of eroding arms-control regimes, stalled disarmament negotiations and renewed discussions about the possible resumption of nuclear testing, Kazakhstan's current leadership roles-chairing the NPT Preparatory Committee, promoting the Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons and hosting key dialogue platforms-further heighten the relevance of its experience [3]. Existing literature, however, tends to focus either on the historical decision to denuclearize or on the legal design of the Central Asian Nuclear-Weapon-Free Zone, while paying less attention to Kazakhstan's emerging function as a platform for international mediation on nuclear issues and related security disputes. The institutional, procedural and normative parameters under which Kazakhstan could host a specialized mediation mechanism remain under-theorized, as do the linkages between the humanitarian legacy of Semipalatinsk, contemporary UN initiatives and prospective mediation practice.

The purpose of this article is to conceptualize Kazakhstan as a platform for international mediation in the field of nuclear disarmament, tracing the continuum from the closure of the Semipalatinsk test site to recent initiatives within the United Nations and other multilateral frameworks. The study pursues four interrelated objectives: first, to reconstruct the main stages of Kazakhstan's nuclear disarmament and non-proliferation policy, with particular attention to its evolving mediation narrative; second, to analyze how international legal instruments—most notably the NPT, the Treaty on a Nuclear-Weapon-Free Zone in Central Asia and the TPNW—structure opportunities for Kazakhstan's mediating role; third, to identify the diplomatic practices and coalition-building strategies through which Kazakhstan seeks to position itself as a credible intermediary; and, finally, to propose an institutional and legal design for an international mediation hub hosted by Kazakhstan, assessing its potential contribution to global nuclear governance and the peaceful settlement of disputes.

This study employs a qualitative, desk-based research design that combines doctrinal legal analysis with historical-institutional and policy analysis. Data collection was conducted exclusively through the systematic identification and retrieval of primary and secondary documentary sources, including international treaties and soft-law instruments (NPT, CANWFZ Treaty, TPNW and related documents), UN General Assembly and Security Council resolutions, official statements and policy papers of the Republic of Kazakhstan, documents of relevant international organisations (UN, IAEA, CTBTO, OSCE), as well as peer-reviewed academic literature and authoritative policy reports in English and Russian. AI-based research tools (large language models and specialized search engines) were used in a controlled manner to expand and refine keyword searches, to assist in the preliminary clustering of documents by thematic categories (disarmament diplomacy, mediation practice, regional security architectures) and to facilitate citation tracking; all final decisions on source selection, coding and interpretation were made by the author. Inclusion criteria were: (1) direct relevance to Kazakhstan's nuclear disarmament trajectory, its mediation initiatives or its participation in nuclear-related multilateral processes; (2) explicit treatment of mediation, peaceful settlement of disputes or platform-/hub-type institutional arrangements in security contexts; (3) identifiable and credible authorship (international organisations, government bodies, recognized research centers, peer-reviewed journals); and (4) publication date primarily from 1991 onwards, with emphasis on the last 10–15 years for current practice. Exclusion criteria comprised purely journalistic or advocacy texts without verifiable references, documents that mention Kazakhstan only tangentially without analytical content, and generic works on mediation or disarmament lacking any link to Kazakhstan or nuclear-weapon-free zones. Data analysis followed a qualitative content and thematic analysis approach, with iterative coding of texts to identify legal concepts, institutional design features and patterns of state practice relevant to conceptualizing Kazakhstan as a platform for international mediation in nuclear disarmament.

The analysis produced several empirical findings concerning Kazakhstan's evolving role as an international mediation hub at the intersection of peaceful conflict resolution and nuclear disarmament.

First, the mapping of primary legal and policy documents confirms the depth of Kazakhstan's denuclearization trajectory. Official sources record that the Semipalatinsk test site hosted at least 456 nuclear explosions between 1949 and 1989, with more than 1.5 million people affected by the consequences of testing [4]. Together with the dismantlement and repatriation to Russia of 1,410 inherited nuclear warheads and 104 R-36M ICBMs by the mid-1990s, [5] these steps are consistently presented as foundational acts of Kazakhstan's statehood and as the normative basis for its self-identification as a non-nuclear state. Recent scholarship on «irreversible disarmament» by Kassenova is systematically invoked across the corpus and frames Kazakhstan as a paradigmatic case of voluntary rollback that combines elimination of weapons, closure of test infrastructure and long-term safeguards [6, 60].

Second, content analysis of treaty practice and institutional initiatives demonstrates that this disarmament profile is embedded in a layered regional architecture. Kazakhstan appears as a founding

party to the Central Asian Nuclear-Weapon-Free Zone (CANWFZ), established by the Semipalatinsk Treaty in 2006 and in force since 2009. The CANWFZ is characterized by enhanced IAEA safeguards, an obligation to implement the CTBT and an explicit environmental focus, including remediation of legacy contamination from uranium mining and nuclear testing. In the coded material, the CANWFZ is routinely referenced in Kazakhstan's statements to NPT review conferences and UN disarmament fora, indicating that the zone functions as a core legal anchor for positioning Kazakhstan as a secure venue for multilateral dialogue on nuclear issues.

Third, the empirical mapping of mediation episodes reveals at least five clusters of practice: (a) engagement in post-Soviet crises (e.g. Kyrgyzstan 2010, Ukraine since 2014); (b) facilitation of negotiations on the Iranian nuclear programme (Almaty meetings, 2013); (c) hosting of the Astana process on Syria; (d) support for confidence-building in Asia through CICA; and (e) sponsorship of global initiatives on a nuclear-weapon-free world linked to the Semipalatinsk legacy. Cornell and Starr's study documents these episodes and consistently portrays Kazakhstan as a convener of negotiations and provider of neutral territory rather than a party with substantive proposals of its own. Within the dataset, nuclear-related mediation (Iran, Syria, nuclear test and fuel-cycle issues) accounts for approximately half of all recorded mediation references, suggesting that nuclear themes are structurally integrated into Kazakhstan's wider mediation portfolio rather than being treated as a separate niche [7].

Fourth, the analysis of functional instruments associated with the notion of a «mediation hub» shows that Kazakhstan's role extends beyond hosting talks. The country is repeatedly identified as host state for the IAEA Low Enriched Uranium (LEU) Bank at the Ulba Metallurgical Plant, approved in 2015 and operational as an assurance-of-supply mechanism from 2019. NTI and IAEA-related materials describe the facility as a back-up source of fuel for states with peaceful nuclear programmes, designed to reduce incentives for national enrichment and thereby support non-proliferation. In the coded texts, references to the LEU Bank almost always appear together with mentions of Kazakhstan's nuclear-weapon-free status and the humanitarian consequences of Semipalatinsk, indicating that physical fuel-cycle infrastructure is discursively linked to Kazakhstan's credibility as a guarantor and mediator in nuclear matters [8].

Finally, comparative coding of references to other mediation states (such as Switzerland and Norway) shows that Kazakhstan is the only case in the sample that simultaneously combines: (i) prior possession of a major nuclear arsenal; (ii) membership in a regional nuclear-weapon-free zone; (iii) hosting of an international nuclear fuel bank; and (iv) repeated use as a venue for high-profile peace talks involving great powers. This configuration of attributes provides empirical support for the working assumption that Kazakhstan already operates *de facto* as a specialized mediation hub for peaceful conflict settlement and nuclear disarmament, even in the absence of a formally constituted «international mediation hub» institution.

The findings of this study broadly confirm, but also nuance, existing interpretations of Kazakhstan as a paradigmatic case of nuclear rollback and norm entrepreneurship. Kassenova's concept of «irreversible disarmament» emphasizes the combination of weapons elimination, test-site closure and long-term safeguards as the core of Kazakhstan's contribution to global nuclear governance [6]. Read against this literature, the present analysis shows that these same elements also underpin a distinctive mediating identity: the humanitarian legacy of Semipalatinsk and the narrative of responsible disarmament are systematically mobilised to legitimize Kazakhstan's claims to act as a broker between nuclear-weapon and non-nuclear-weapon states. This extends Kassenova's later work on Kazakhstan's nuclear history as a resource for future disarmament, by highlighting not only its didactic value but its institutional translation into platforms, initiatives and hosting functions that resemble the skeleton of a mediation hub [9].

In regional terms, the results corroborate Aben's argument that the Central Asian Nuclear-Weapon-Free Zone (CANWFZ) constitutes a «force for regional security» that embeds non-nuclear identity in a fragile geopolitical environment [2]. However, the evidence assembled here suggests that the CANWFZ also operates as a legal and symbolic anchor for Kazakhstan's self-presentation as a

safe space for dialogue on nuclear and broader security issues. References to the Semipalatinsk Treaty and its environmental and verification provisions occur in close proximity to discourses about Kazakhstan as a «bridge-builder» and provider of neutral ground, indicating that regional denuclearization is not merely a security arrangement but part of the country's mediation brand. This finding links the CANWFZ literature to broader debates on how nuclear-weapon-free zones can serve as platforms for diplomacy rather than solely as negative security guarantees.

The mapping of mediation practice aligns with Cornell and Starr's portrayal of Kazakhstan as an increasingly active convenor and facilitator in conflicts ranging from Kyrgyzstan and Ukraine to the Syrian negotiations in Astana [7]. Yet, whereas their analysis treats nuclear and non-nuclear mediation largely within a single foreign-policy continuum, the present study shows that nuclear-related episodes-most notably the Almaty talks on Iran and the country's NPT- and TPNW-related diplomacy-form a dense sub-field in which Kazakhstan's disarmament credentials are systematically foregrounded. This supports the working hypothesis that Kazakhstan's mediation portfolio is structurally «nuclearized»: nuclear history, safeguards arrangements and humanitarian narratives are repeatedly fused with more conventional conflict-resolution functions, giving the putative hub a specific thematic profile distinct from other well-known mediators such as Switzerland or Norway.

The role of functional instruments such as the IAEA Low Enriched Uranium (LEU) Bank further strengthens this interpretation. Policy materials from NTI and related analyses underscore that the LEU Bank in Oskemen is designed as an assurance-of-supply mechanism to reduce incentives for national enrichment and thus support non-proliferation [5]. In the documentary corpus examined here, the Bank is rarely presented in purely technical terms; instead, it is typically invoked alongside Kazakhstan's disarmament history and humanitarian framing, reinforcing the image of the country as both custodian of sensitive fuel-cycle infrastructure and trusted intermediary in disputes over nuclear technology. This suggests that future work on disarmament verification and assurance mechanisms, including that clustered around the TPNW, would benefit from incorporating the mediating and symbolic functions of such facilities, not only their technical parameters [9].

The findings also resonate with recent policy-oriented assessments that locate Kazakhstan «on the front lines» of contemporary nuclear and biological risks and highlight its leadership roles in NPT preparatory processes and broader WMD governance [3]. By situating these roles within a longer trajectory of denuclearisation, regional institution-building and mediation practice, the present study adds analytical depth to policy narratives that sometimes overstate novelty or personalise agency. At the same time, the evidence assembled here suggests that Kazakhstan's mediation capacity remains highly contingent on external demand, great-power relations and domestic political choices-factors that are only indirectly visible in the documentary record.

Several limitations of this research should be noted. The study relies exclusively on publicly available documents in English and Russian and does not incorporate interviews, internal diplomatic records or systematic content in Kazakh, which may under-represent alternative narratives and domestic contestation. The coding approach privileges official and expert discourses and therefore risks reproducing state-centred framings of Kazakhstan's role while underplaying critical perspectives, including those of affected communities and civil society. Quantitative evaluation of mediation outcomes, as well as comparison with other rollback cases such as South Africa or Ukraine, falls beyond the present scope. Finally, the analysis focuses on the potential and discursive construction of a mediation hub rather than its formal legal embodiment or operational performance.

Future research could address these gaps in several ways. Comparative studies of states that combine denuclearisation experiences with active mediation-using process-tracing and network analysis-would clarify whether Kazakhstan's configuration of attributes is unique or part of a broader pattern. Fieldwork-based research drawing on interviews with diplomats, mediators and civil-society actors could probe how far the «Kazakhstan-as-hub» narrative is shared, contested or instrumentalised in practice. Legal scholarship might further elaborate model statutes or host-state agreements for an institutionalised international mediation hub, integrating insights from the TPNW verification debate and existing assurance-of-supply mechanisms. Finally, interdisciplinary work using AI-assisted text-

mining of diplomatic records and treaty debates could help track how references to Semipalatinsk, the CANWFZ and the LEU Bank circulate in global forums, thereby offering a more fine-grained picture of how Kazakhstan's mediating identity is reproduced or challenged over time.

This article has argued that Kazakhstan's denuclearisation trajectory, regional institutional embeddedness and expanding mediation practice together constitute the empirical and normative foundations for conceptualising the country as a prospective international mediation hub at the intersection of peaceful conflict resolution and nuclear disarmament. The reconstruction of key policy milestones confirms that the closure of the Semipalatinsk test site, the elimination of inherited nuclear forces and the subsequent consolidation of a non-nuclear identity are not only historical achievements but enduring resources for Kazakhstan's self-presentation as a credible and trusted intermediary. The analysis of the Central Asian Nuclear-Weapon-Free Zone and related legal instruments shows that regional denuclearisation functions as a legal and symbolic anchor for Kazakhstan's role as a safe venue for dialogue, while the mapping of mediation episodes demonstrates that nuclear-related issues are structurally integrated into its broader portfolio of conflict-resolution initiatives. The examination of the IAEA LEU Bank and associated fuel-cycle arrangements further indicates that functional infrastructure and humanitarian narratives are mutually reinforcing elements of Kazakhstan's mediation profile.

For scholarship, the study contributes to the literature on nuclear rollback, norm entrepreneurship and mediation by linking denuclearisation experiences to the emergence of hub-like mediation roles, and by highlighting how nuclear-weapon-free zones and assurance-of-supply mechanisms can acquire diplomatic and symbolic functions beyond their immediate technical purposes. For practice, the findings provide an evidence base for designing an institutionalised international mediation hub in Kazakhstan, suggesting that such an entity could leverage the country's unique combination of disarmament credentials, regional arrangements and hosting experience to support future negotiations on nuclear risks and related security disputes. At the same time, the analysis underscores that the realisation of this potential will depend on careful legal and organisational design, sustained multilateral support and further empirical research into how Kazakhstan's mediating identity is perceived and operationalised by domestic and international stakeholders.

Funding

This research is funded by the Science Committee of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan grant number AP 26100031.

REFERENCES:

1. Sanchez W.A. The Lasting Repercussions of Kazakhstan's Nuclear Disarmament. E-International Relations. URL: e-ir.info/2021/11/17/the-lasting-repercussions-of-kazakhstans-nuclear-disarmament/
2. ABEN D. A Force for Regional Security: The Central Asian Nuclear-Weapon-Free Zone. Global Asia. - 2023. - Vol. 18, - No. 4. URL: https://globalasia.org/v18no4/cover/a-force-for-regional-security-the-central-asian-nuclear-weapon-free-zone_dauren-aben
3. PARTHEMORE C. and WEBER A. Lessons from Kazakhstan for 2024: On the Front Lines of Nuclear and Biological Risks. The Council on Strategic Risks. – 2023. URL: <https://councilonstrategicrisks.org/2024/01/30/lessons-from-kazakhstan-for-2024/>
4. Online photo exhibition on the 30th anniversary of the closing of the Semipalatinsk nuclear test site // Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Kazakhstan. URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/mfa-athens/press/article/details/60616?lang=en>
5. Kazakhstan. Country Profile // Nuclear Threat Initiative. URL: <https://www.nti.org/countries/kazakhstan/>
6. Kassenova, T. Kazakhstan's Irreversible Disarmament. *Journal for Peace and Nuclear Disarmament*. – 2024. - №7(1). – P. 60–70. <https://doi.org/10.1080/25751654.2024.2354951>
7. Cornell S.E., Starr S.F. *Kazakhstan's Role in International Mediation under First President Nursultan Nazarbayev*. Silk Road Paper. Washington, DC & Stockholm: Central Asia–Caucasus Institute & Silk Road Studies Program, Nov. 2020. ISBN 978-91-88551-19-1. URL: <https://silkroadstudies.org/resources/Kazakhstan-mediation-Final.pdf>
8. International IAEA LEU Bank. Nuclear Threat Initiative. URL: <https://www.nti.org/about/programs-projects/project/international-nuclear-fuel-bank/>
9. Podvig, Pavel. Verifying disarmament in the Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons. - 2022. Geneva, Switzerland: UNIDIR. <https://doi.org/10.37559/WMD/22/TPNW/01>

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17700225>

«МЕДИАЦИОННЫЙ ХАБ В КАЗАХСТАНЕ: СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ, ВЫЗОВЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ В КОНТЕКСТЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ И МЕЖДУНАРОДНОЙ ПРАКТИКИ»

РАМАЗАНОВА НАЗЫМ ӘКІМҚАЗЫҚЫЗЫ

Магистр юридических наук, преподаватель-ассистент кафедры правовых дисциплин
Жетысуского университета имени И.Жансугурова

Аннотация: В статье рассматривается современное состояние медиативной деятельности в Казахстане, формирование и развитие медиативных хабов как институциональных центров урегулирования споров. Анализируются правовые, организационные и социальные аспекты функционирования медиативных структур, а также влияние государственной политики на продвижение медиации как альтернативного способа разрешения конфликтов.

Ключевые слова: медиация, медиативный хаб, альтернативное разрешение споров, медиационная практика, многовекторность

Современное развитие правовых систем в глобализированном мире акцентирует внимание на необходимости эффективных и менее затратных способов разрешения споров, в особенности в сферах коммерции, инвестиций и трансграничного сотрудничества. На этом фоне медиация как альтернативный способ урегулирования конфликтов приобретает всё большее значение. Казахстан, как страна, стремящаяся к укреплению правового государства и улучшению инвестиционного климата, последовательно развивает институт медиации, предпринимая шаги по институционализации данного механизма и формированию медиационного хаба - как национального, так и регионального значения.

Актуальность темы исследования определяется несколькими ключевыми факторами. Во-первых, наблюдается активное реформирование казахстанской правовой системы, в рамках которого медиация позиционируется как приоритетный механизм снижения нагрузки на судебную систему, повышения правовой культуры общества и формирования устойчивых договорных практик. Во-вторых, на фоне стремления Казахстана стать коммуникационной и транзитной площадкой между Востоком и Западом, вопрос формирования медиационного хаба выходит за рамки исключительно внутренней юрисдикции и приобретает международное значение.

Значительное влияние на развитие института медиации в Казахстане оказали глобальные процессы, включая принятие Сингапурской конвенции о медиации (2019 г.), расширение деятельности международных арбитражных и медиационных центров, а также рост трансграничных инвестиций и экономических взаимодействий. В этих условиях создание конкурентоспособной и эффективной платформы для альтернативного разрешения споров в Казахстане способно не только удовлетворить внутренний запрос на правовую модернизацию, но и обеспечить стране роль активного участника международной правовой интеграции.

Тем не менее, несмотря на позитивные институциональные сдвиги, развитие медиации в Республике Казахстан сталкивается с рядом системных вызовов. К ним относятся:

1. ограниченный уровень правовой грамотности и доверия к процедурам среди населения и бизнеса;
2. слабая материально-техническая и кадровая база, особенно в регионах;
3. отсутствие единых стандартов профессиональной подготовки медиаторов;
4. недостаточная интеграция с международной практикой и слаборазвитая цифровая инфраструктура в сфере медиации.

Таким образом, предметом настоящего исследования является оценка современного состояния, институциональных и правовых вызовов, а также перспектив развития

медиационного хаба в Казахстане в свете как национальных, так и международных тенденций. Задачи исследования данной темы включают:

1. анализ правового и организационного статуса медиации в Республике Казахстан;
2. выявление проблемных аспектов правоприменительной практики;
3. изучение опыта других государств по формированию медиационных центров;
4. формулирование рекомендаций по развитию устойчивого и эффективного медиационного хаба на территории Казахстана.

Создание медиационного хаба в Казахстане обусловлено совокупностью внутренних и внешних факторов, отражающих как потребности национальной правовой системы, так и стратегические задачи государства в международном контексте.

Казахстан, как и многие другие страны, сталкивается с проблемой перегруженности судебной системы, затяжного рассмотрения дел и ограниченного доступа к правосудию, особенно в регионах. Медиация позволяет разгрузить суды, сократить сроки разрешения конфликтов и снизить издержки для сторон. Системное внедрение медиации требует централизованной институциональной базы - медиационного хаба, который будет координировать деятельность медиаторов, обеспечивать единые стандарты и качество процедур. А также на данном этапе развития наше государство активно развивает политику привлечения иностранных инвестиций. В свою очередь создание современной, прозрачной и эффективной системы разрешения споров, основанной на медиации, является важным элементом в обеспечении правовой безопасности бизнеса. Международные инвесторы стремятся к альтернативным механизмам защиты своих прав, особенно в нестабильной судебной среде. То есть медиационный хаб может выполнять роль нейтральной площадки для урегулирования инвестиционных споров, в том числе с участием иностранных субъектов.

В том числе расположенный на стыке Европы и Азии, Казахстан является ключевым звеном в рамках инициативы «Один пояс - один путь», а также участником Евразийского экономического союза (ЕАЭС), ШОС и других интеграционных объединений. Создание медиационного хаба отвечает задаче превращения страны в региональный центр разрешения трансграничных споров, охватывающий не только Центральную Азию, но и соседние государства. Таким образом, хаб может способствовать повышению статуса Казахстана как площадки для международного диалога и правовой кооперации. Глобальная тенденция заключается в активной институционализации альтернативных методов разрешения споров, включая арбитраж и медиацию. Сингапур, Гонконг, ОАЭ, Нидерланды и другие государства уже создали свои международные медиационные центры. Казахстан, ратифицировавший Сингапурскую конвенцию о медиации, стремится соответствовать этим стандартам и интегрироваться в мировое правовое пространство. Медиационный хаб станет инструментом практической реализации обязательств по международным договорам и усилению взаимодействия с зарубежными партнерами. В свою очередь развитие правовой культуры и альтернативных практик разрешения конфликтов является хорошей почвой для становления зрелого гражданского общества. Для этого необходимо развитие правовой грамотности, культуры диалога и конструктивного разрешения споров без обращения к судам. Медиационный хаб может выступать не только как центр практической медиации, но и как образовательная, методическая и экспертная платформа, способствующая распространению и популяризации культуры примирения среди населения, бизнеса и государственных структур. Исходя из этого государство поддерживает развитие медиационной культуры в решение споров. В связи с чем, последние годы наблюдается последовательная поддержка медиации на уровне государственной политики. Приняты изменения в Закон РК «О медиации», развивается сеть медиаторов, создаются медиационные центры при судах и палатах предпринимателей. У государства уже сформированы базовые условия для создания более масштабной институциональной структуры в виде хаба, способного координировать развитие медиации на межотраслевом и международном уровнях.

В Казахстане зарегистрировано 371 профессиональный и 4 465 общественных медиаторов [1]. За 2018 г. лишь 4 % от 871 000 гражданских дел были завершены с использованием медиации [1]. При этом только 15,9 % респондентов социологического опроса знакомы с услугами медиатора, а 45,3 % ничего не знают о медиации как способе разрешения спора [1].

Вышеизложенные факты и данные подтверждают, что создание медиационного хаба в Казахстане - это не просто институциональная инициатива, а логический ответ на реальные вызовы: низкий уровень общественного знания и практического применения медиации, необходимость упрощения споров, международные обязательства государства, а также геостратегические возможности страны. Медиационный хаб может стать двигателем правовой культуры, международной интеграции и инвестиционной привлекательности. Для начала надо раскрыть термины «медиация» и «медиационный хаб» и понять их соотношение.

Медиация (от лат. *mediare* - посредничать) - это процедура добровольного, конфиденциального урегулирования спора с помощью третьей нейтральной стороны - медиатора. Она является одной из форм альтернативного разрешения споров (АРС) и направлена на достижение сторонами взаимоприемлемого решения, без обращения в суд.

В соответствии со статьей 1 Закона Республики Казахстан «О медиации» от 28 января 2011 года № 401-IV: «медиация- процедура урегулирования спора (конфликта) с участием медиатора (медиаторов), нацеленная на достижение взаимоприемлемого решения сторон спора» [1].

Правовая природа медиации выражается в соединении договорного начала с элементами правового регулирования. Процедура основана на принципах:

- добровольности участия;
- равенства сторон;
- независимости и беспристрастности медиатора;
- конфиденциальности;
- недопустимости давления на стороны [1].

В Республике Казахстан медиация применяется в сферах гражданского, трудового, семейного и административного права, а также - в ограниченном объеме - в уголовных делах при наличии примирения сторон (ст. 68 УК РК).

Международная практика демонстрирует растущее признание медиации как полноценного способа урегулирования споров. В 2019 году была принята Сингапурская конвенция о медиации, регулирующая трансграничное признание и исполнение медиативных соглашений [2]. Казахстан подписал Конвенцию 7 августа 2019 года и ратифицировал её в 2020 году, что подтвердило приверженность международным стандартам в сфере АРС.

Важную роль в продвижении медиации играют такие институты, как UNCITRAL (ЮНСИТРАЛ), ICC Mediation Rules, WIPO Mediation Rules и другие.

Термин «медиационный хаб» в национальном законодательстве Казахстана не закреплён, однако в научной литературе и правовой практике он используется для обозначения централизованной инфраструктуры по организации, развитию и продвижению медиации.

Медиационный хаб - это специализированный центр, выполняющий функции:

- координации медиационной практики;
- стандартизации процедур;
- подготовки и аккредитации медиаторов;
- обеспечения цифровых платформ для онлайн-медиации;
- международного сотрудничества и интеграции.

Примеры международных медиационных хабов:

1. Singapore International Mediation Centre (SIMC) [3];
2. Hong Kong Mediation Centre (HKMC);
3. Netherlands Mediation Institute (NMI);
4. Dubai Mediation Centre в рамках DIFC.

Если *медиация* - это способ разрешения конфликта между сторонами с участием медиатора, то *медиационный хаб* - организационно-правовая и инфраструктурная модель, обеспечивающая системное развитие и практическую реализацию этого института на национальном и международном уровнях.

Таким образом: медиация - процесс, инструмент; в свою очередь медиационный хаб - платформа, система, способствующая развитию медиации как инструмента.

В условиях глобализации и трансформации международной системы разрешения споров особое значение приобретает создание специализированных инфраструктурных центров - медиационных хабов, способных выполнять роль нейтральных, профессионально организованных платформ для досудебного урегулирования конфликтов. Казахстан, учитывая своё географическое положение, стратегические интересы и активное участие в международных интеграционных процессах, рассматривается как потенциальный кандидат на формирование такого хаба в Центральноазиатском регионе. По мнению М. В. Павловой, международный и национальный опыт альтернативного разрешения споров демонстрирует устойчивую тенденцию к развитию медиации как эффективного правового инструмента.[5]

Так как Казахстан занимает уникальное геостратегическое положение на пересечении Востока и Запада, Европы и Азии. Протяжённая граница с Китаем, а также членство в Евразийском экономическом союзе (ЕАЭС), Организации тюркских государств, ШОС и участие в китайской инициативе «Один пояс - один путь» формируют устойчивые международные потоки товаров, инвестиций и политико-экономических интересов. Это создаёт значительный потенциал для трансграничных и коммерческих споров, требующих качественной и нейтральной площадки для разрешения.

С точки зрения региональной стабильности, Казахстан занимает ведущие позиции в Центральной Азии благодаря политической предсказуемости, устойчивости институтов и внешнеполитическому курсу на многовекторность. Эти характеристики выгодно отличают страну от других участников региона, формируя благоприятные условия для доверия к её юрисдикции как нейтральной и независимой.

Казахстан является крупнейшей экономикой региона с развитым нефтегазовым сектором, металлургией, логистикой и сельским хозяйством. По данным Всемирного банка, ВВП Казахстана в 2024 году составил более \$250 млрд, при этом объём иностранных инвестиций в экономику за последние два десятилетия превысил \$380 млрд. Правительство активно реализует программы улучшения делового климата, включая реформу судебной системы и развитие альтернативных методов разрешения споров.

Создание медиационного хаба будет способствовать:

1. улучшению инвестиционного климата за счёт повышения доверия со стороны иностранных инвесторов;
2. расширению правовой инфраструктуры, способной обслуживать международные проекты и соглашения;
3. снижению нагрузки на судебную систему и обеспечению более быстрого и менее затратного способа урегулирования споров.

Как отмечает Д. С. Омаров, процесс институционализации медиации в Республике Казахстан сталкивается с рядом проблем, связанных с правовой неопределённостью и недостаточной профессионализацией медиаторов.[6]

На национальном уровне Казахстан предпринял ряд шагов для создания прочной нормативной базы в сфере медиации. Закон «О медиации» (2011 г.) регулирует ключевые аспекты медиативной процедуры, а ратификация Сингапурской конвенции о медиации в 2020 году обеспечила международное признание медиативных соглашений. Эти шаги стали основой для интеграции Казахстана в глобальную правовую систему альтернативного разрешения споров. Кроме того, в Казахстане развита сеть медиаторов, формируются профессиональные объединения и региональные центры при судах, палатах

предпринимателей и акиматах, что создаёт институциональную основу для масштабирования системы в формат полноценного хаба.

На международной арене уже существуют сильные медиационные хабы (например, в Сингапуре, Гонконге, Нидерландах и Дубае), однако в Центральной Азии такой инфраструктуры пока нет. Это открывает окно возможностей для Казахстана не только восполнить институциональный пробел в регионе, но и позиционировать себя как мост между правовыми системами Азии и Европы, а также как арбитр в спорах между субъектами из стран ЕАЭС, Китая, Турции и Ближнего Востока.

Исходя из всего изложенного считаю что, Казахстан располагает всеми ключевыми факторами для создания и продвижения собственного регионального медиационного хаба: стратегическим географическим положением, устойчивой экономикой, правовой базой, политической стабильностью и международной вовлечённостью. Реализация такой инициативы способна усилить международный имидж страны как правового и инвестиционного центра, повысить качество разрешения споров и придать новый импульс развитию юридических институтов в Центральной Азии.

Финансируется: Комитетом науки Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан по программе ИРН АР 26100031 «Международный медиационный хаб как инструмент мирного разрешения конфликтов и ядерного разоружения: опыт Казахстана и зарубежных стран»

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. https://mediator.kz/o-nas/news/statistika-provedeniya-mediacij-v-kazahstane?utm_source=chatgpt.com
2. Закон Республики Казахстан «О медиации» от 28 января 2011 года № 401-IV. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1100000401> (дата обращения: 20.08.2025).
3. Сингапурская конвенция о международных соглашениях, достигнутых в результате медиации (2019). – [Электронный ресурс]. – UNCITRAL. – Режим доступа: https://uncitral.un.org/en/texts/mediation/conventions/international_settlement_agreements (дата обращения: 20.08.2025).
4. Singapore International Mediation Centre (SIMC). – [Электронный ресурс]. – Официальный сайт. – Режим доступа: <https://simc.com.sg> (дата обращения: 20.08.2025).
5. Павлова М. В. Альтернативное разрешение споров: международный и национальный опыт // Вестник КазНУ. Серия юридическая. – 2023. – № 4(76). – С. 102–110.
6. Омаров Д. С. Институционализация медиации в Республике Казахстан: проблемы и перспективы // Право и государство. – 2024. – № 2(89). – С. 58–65.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17700280>

УДК 343.2/.7

ВЛИЯНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ФАКТОРОВ НА УРОВЕНЬ БЫТОВОГО НАСИЛИЯ В КАЗАХСТАНЕ

ТУЛЕБАЕВА АСЕМ СЕРИКБОЛОВНА

докторант 1 курса университета «Туран»,
магистр юридических наук, г.Алматы

КӘДІРБАЙ АЙША ӘУЕЛБЕКҚЫЗЫ

сениор-лектор Высшей школы права университета «Туран», г.Алматы

Аннотация: В статье рассматривается влияние экономических факторов на уровень бытового насилия в Республике Казахстан. Автор анализирует взаимосвязь между материальным положением семьи, уровнем безработицы, социальным неравенством и частотой проявлений насилия в быту. Особое внимание уделяется экономическим кризисам, гендерному разрыву в оплате труда и финансовой зависимости жертв от агрессора как ключевым детерминантам насильственного поведения. В работе приведены статистические данные, отражающие динамику домашних конфликтов в условиях экономической нестабильности. Отмечается, что повышение уровня занятости, развитие программ финансовой поддержки женщин и уязвимых групп населения способствует снижению риска бытового насилия. В заключении подчеркивается необходимость комплексного подхода, сочетающего экономические, правовые и социальные меры для эффективного противодействия данному явлению.

Ключевые слова: бытовое насилие, экономические факторы, финансовая зависимость, социальное неравенство, безработица, уровень жизни, Казахстан, гендерное неравенство, экономическая безопасность семьи, профилактика насилия.

Бытовое насилие представляет собой одну из наиболее острых социальных проблем современного казахстанского общества. Оно затрагивает не только личную сферу человека, но и оказывает существенное влияние на социальную стабильность, экономическое развитие и духовно-нравственное состояние общества. Несмотря на предпринимаемые государством и общественными организациями меры по профилактике и борьбе с домашним насилием, масштабы этого явления остаются высокими.

Одним из ключевых факторов, способствующих распространению бытового насилия, выступает экономическое положение семьи. Материальные трудности, безработица, низкий уровень доходов, финансовая зависимость одного из супругов от другого создают благоприятную почву для конфликтов, психологического давления и агрессивного поведения. Экономическая нестабильность усиливает социальную напряженность, снижает уровень толерантности и взаимного уважения внутри семьи.

Особую актуальность данная проблема приобретает в условиях современных экономических вызовов, связанных с инфляцией, ростом цен и неравномерным распределением доходов в обществе. Анализ влияния экономических факторов на уровень бытового насилия в Казахстане позволяет глубже понять причины его устойчивости и определить эффективные меры по его предупреждению.

Целью исследования является выявление зависимости между экономическими условиями жизни населения и частотой проявлений бытового насилия, а также выработка предложений по снижению его уровня посредством социально-экономических мер[1].

Экономическая нестабильность является одним из ключевых факторов, способствующих росту уровня бытового насилия в Казахстане. Периоды экономического кризиса, инфляции и сокращения рабочих мест усиливают материальную напряжённость в

семьях. Потеря работы, снижение доходов и невозможность удовлетворить базовые потребности часто приводят к возникновению стрессовых ситуаций, которые провоцируют агрессию и насильственное поведение.

Кроме того, экономическая нестабильность напрямую влияет на психологическое состояние членов семьи. Чувство неопределённости и тревожности, вызванное финансовыми трудностями, снижает способность к конструктивному решению конфликтов, увеличивает раздражительность и эмоциональную уязвимость. Долгосрочная финансовая нестабильность может приводить к хроническому стрессу, который усиливает риск насилия и формирует паттерны агрессивного поведения.

Исследования показывают, что семьи с низким уровнем доходов чаще сталкиваются с бытовыми конфликтами, а сочетание экономической уязвимости и ограниченного доступа к социальным и правовым ресурсам делает жертв особенно уязвимыми. Таким образом, экономическая нестабильность не только усугубляет частоту насилия, но и препятствует возможности его профилактики и своевременного реагирования со стороны общества и государства.

Социологические исследования показывают, что в семьях с низким уровнем доходов риск насилия выше в 2–3 раза, чем в семьях со стабильным материальным положением. Экономические трудности создают почву для конфликтов, обостряют чувство неуверенности и бессилия, что нередко выражается в агрессии по отношению к членам семьи[2].

Финансовая зависимость — один из наиболее значимых факторов, удерживающих жертв в отношениях с агрессором. В казахстанском обществе сохраняются случаи, когда женщины, не имея собственных источников дохода, вынуждены терпеть насилие из-за отсутствия экономической самостоятельности. Такая зависимость ограничивает возможности жертвы самостоятельно принимать решения, включая решение о разрыве насильственных отношений, и делает её уязвимой перед психологическим и физическим давлением.

Кроме того, финансовая зависимость часто сопровождается социальной изоляцией, когда агрессор контролирует доступ к деньгам, жилью и транспортным средствам, лишая жертву возможности обратиться за помощью. Недостаточная информированность о государственных программах поддержки и ограниченный доступ к трудоустройству усиливают уязвимость женщин.

Практика показывает, что повышение экономической самостоятельности женщин через трудоустройство, образование и участие в программах финансовой поддержки существенно снижает риск продолжения насилия и создаёт условия для безопасного выхода из опасной ситуации. Таким образом, решение проблемы бытового насилия требует не только правового регулирования, но и системного подхода к обеспечению экономической независимости потенциальных жертв.

Такое положение часто усугубляется отсутствием социальных гарантий, ограниченным доступом к трудоустройству и недостаточным развитием программ поддержки одиноких матерей и пострадавших от насилия. В условиях экономической зависимости жертва лишена возможности покинуть агрессивную среду, что способствует повторяемости актов насилия и закреплению его как нормы внутри семьи.

Домашнее насилие является одной из самых острых и сложных социальных проблем современного общества. Это негативно влияет не только на отдельных людей, но и на стабильность и развитие всего общества. Хотя существуют правовые инструменты для прекращения насилия, необходимы также комплексные меры с моральной и этической точки зрения для кардинального решения этой проблемы[3].

Для эффективного снижения уровня бытового насилия необходимо комплексное применение экономических и социальных мер. В первую очередь требуется развитие государственной политики, направленной на поддержку занятости, повышение уровня доходов и сокращение бедности среди уязвимых категорий населения.

Важным направлением является создание центров временного проживания для жертв насилия с предоставлением им финансовой и правовой помощи, а также программ профессиональной переподготовки. Необходимо также продвигать идеи экономической независимости женщин через развитие предпринимательства, микрокредитование и государственные гранты.

Эффективная профилактика бытового насилия возможна лишь при условии снижения социального неравенства и формирования у населения устойчивого понимания экономической и личной самостоятельности как основы здоровых семейных отношений. Помимо этого, важным элементом является повышение уровня социальной и финансовой грамотности граждан, особенно молодых семей, а также информирование о правах и доступных механизмах поддержки для жертв насилия.

Необходимо развивать государственные и общественные программы, направленные на уменьшение экономической уязвимости населения: обеспечение равного доступа к трудоустройству, повышение уровня доходов, поддержка предпринимательских инициатив, особенно среди женщин и уязвимых групп. Только сочетание просвещения, социальной поддержки и правового регулирования позволит формировать в обществе культуру ненасилия, где финансовая и личная независимость рассматривается как ключевой фактор стабильности и гармонии в семье.

Кроме того, важную роль играет сотрудничество государственных органов, неправительственных организаций и образовательных учреждений в разработке комплексных программ профилактики, направленных на укрепление экономической и социальной устойчивости семей. Такой подход создаёт долгосрочные условия для снижения уровня бытового насилия и укрепления безопасной семейной среды в Казахстане.

Анализ влияния экономических факторов на уровень бытового насилия в Казахстане показывает, что материальное положение семьи, финансовая зависимость жертв, безработица и социальное неравенство являются ключевыми детерминантами насильственного поведения. Экономическая нестабильность создает условия для возникновения конфликтов, увеличивает психологическое давление внутри семьи и повышает риск повторяющихся актов насилия[4].

Для снижения уровня бытового насилия необходимо комплексное воздействие, включающее не только правовые меры, но и экономические и социальные программы. Развитие занятости, поддержка женщин и уязвимых групп, формирование финансовой независимости жертв, создание центров временного проживания и программ профессиональной переподготовки способствуют уменьшению экономической уязвимости и, как следствие, снижению проявлений насилия.

Таким образом, борьба с бытовым насилием в Казахстане должна рассматриваться как комплексная социально-экономическая задача, требующая совместных усилий государства, общества и международных организаций. Только интеграция экономических, правовых и социальных мер позволит создать условия для безопасной и стабильной семейной среды.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Закон Республики Казахстан от 4 декабря 2009 года N 214-IV О профилактике бытового насилия // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z090000214>
2. Диншеев А., Сейткасымов А. «Социальные проблемы и пути их решения». – Алматы: Казахский университет.- 2018. – С. 33-35.
3. Казахбаев С. «Народное образование и право». – Алматы: Просвещение.- 2021. – 132 с.
4. «Меры по предупреждению насилия в отношении женщин в Республике Казахстан». Управление по правам человека в Казахстане, 2020 г. // <https://www.undp.org/kk/kazakhstan/news/25-karasha-yelderge-katysty-zorlyk-zombylykty-zhoyu-ushin-kurestin-khalykaralyk-kuni>

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17700315>
УДК 341.23(075.3)

МЕЖДУНАРОДНЫЕ СТАНДАРТЫ И ПРАКТИКИ МЕДИАЦИИ: СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ОСНОВНЫХ СИСТЕМ И ПОДХОДОВ

ЧИНГАЕВА БАХТЫГУЛЬ КЕНЕНСАРЫЕВНА

к.ю.н., преподаватель-лектор кафедры юридических дисциплин Жетысуского
университета им.И.Жансугурова
Талдыкорган, Казахстан

Аннотация: Статья посвящена анализу международных стандартов и практик медиации. В работе рассматриваются современное определение и преимущества медиации, историческое развитие института, а также ключевые нормативные акты и рекомендации международных организаций, таких как UNCITRAL, ООН и ЕС. Проведен сравнительный анализ подходов в различных странах: США, Франции, Англии, и Китая. Особое внимание уделено влиянию международных стандартов на национальные системы регулирования и перспектива их дальнейшего развития.

Ключевые слова: медиация, международные стандарты, альтернативное разрешение споров, медиационная практика, европейская директива, национальное законодательство, сравнительный анализ, медиационные соглашения, правовые акты, международное сотрудничество.

Современная правовая среда все активнее внедряет альтернативные методы разрешения споров, одним из которых является медиация. Медиация является важным элементом современного правового поля, позволяющим повысить эффективность разрешения споров в условиях глобализации. Многообразие подходов и нормативных механизмов свидетельствует о высокой актуальности института и его адаптации к локальным условиям. Международные стандарты служат ориентиром для развития национальных систем, способствуют созданию надежных, прозрачных и гуманных процедур, что позволяет расширять применение медиации как инструмента мира и согласия. Проанализированный сравнительный опыт показывает, что гармонизация правовых основ и внедрение современных практик способствуют повышению доверия граждан и юридических лиц к альтернативным разрешениям споров.

На международном уровне важную роль играют документы, созданные различными организациями:

- Модель закона о медиации (UNCITRAL Model Law on International Commercial Conciliation, 2002) - универсальный документ, устанавливающий принципы, процедуру, статус медиаторов и защиту прав сторон в международных коммерческих спорах.

- Генеральная рекомендация Европейской Комиссии о медиации (2008) — усиливает интеграцию медиации в правовые системы Европы.

- Конвенция ООН о международной коммерческой медиации (2018) - способствует признанию и принудительному исполнению медиационных соглашений между государствами-участниками.

Эти документы фиксируют общие принципы: добровольность, нейтральность, независимость медиатора, защита прав сторон, конфиденциальность. Они служат основой для национальных законодательств и способствуют развитию трансграничной практики.

Истоки развития института медиации можно проследить в таких странах, как США, Великобритания, Австралия, Германия, Франция, Испания где данный институт начал свою формализацию во второй половине XX века.

Истоки развития института медиации прослеживаются в США, Великобритании, Австралии, Германии, Франции и Испании, где его формализация началась во второй половине XX века. В США особое значение имеет институционализация и интеграция

медиации в судебную систему. Закон о медиации и практике судебных служб предусматривает обязательное обращение к медиатору для снижения нагрузки на судебные органы. В 1998 году был принят Закон о альтернативном разрешении споров, который обязывает суды предлагать сторонам минимум один из методов — медиацию, арбитраж или экспертное решение [1, с. 31].

Во Франции посредничество и переговорный процесс достаточно широко распространены. Согласно Гражданскому процессуальному кодексу, судья по согласию сторон может назначить посредника, который поможет сторонам найти компромисс (ст. 131-1 Гражданского процессуального кодекса). Посредничество может охватывать весь спор или его части, а судья сохраняет право на применение иных мер (ст. 131-2 ГПК). В Австрии с 2004 года действует Федеральный закон, регламентирующий работу сертифицированных медиаторов, что повышает качество и надежность процедур. В этом документе отражены условия и процедура прохождения обучения, полномочия зарегистрированных посредников, а также ответственность за нарушение принципов конфиденциальности и этики, включая возможность штрафов или лишение свободы [2, с. 40].

В Великобритании методы альтернативного разрешения споров известны с XIX века. Лондонский Международный Арбитражный суд (LCIA), созданный в 1892 году, рассматривает как внутренние, так и международные кейсы и работает в соответствии с правилами LCIA и ЮНСИТРАЛ. Процедуры допускают гибкое регулирование правил по договоренности сторон, а полномочия арбитражных судей позволяют формировать состав арбитров и определять условия разбирательства. Возможна предварительная арбитражная практика, если стороны договорились о ней.

В Китае, несмотря на массовое использование альтернативных методов разрешения споров, особое значение имеет статус медиатора: соглашения, достигнутые по результатам медиативных процедур, могут иметь статус исполнительных решений, что повышает их эффективность. В стране широко распространены случаи урегулирования споров вне суда, что восходит к древним традициям, а после 1980-х годов практики вновь активно развиваются, включая посредничество, третейский суд и другие формы. В Китае существуют три типа третейских судов: внутренний, зарубежный и морской (приморский), которые рассматривают различные категории споров, связанные с коммерцией и транспортом [3, с. 305].

В Казахстане общественные отношения в сфере организации медиации закреплены законодательно и регулируются принятым 28 января 2011 года Законом Республики Казахстан «О Медиации» [4]. Законом Республики Казахстан от 28 января 2011 года № 402-VI «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам медиации» [5]. За всю историю существования Закона сам концепт медиации претерпел значительные изменения. В первой редакции сфера применения медиации (ст. 1) подразумевала необходимый минимум частноправовых отношений с соответствующим кругом субъектов. Актуальная версия расширяет круг участников, добавляя в т. ч. должностных лиц. Кроме того, если ранее альтернативный формат разрешения споров предполагал рассмотрение споров, относящихся к уголовному типу судопроизводства (преступления небольшой и средней тяжести), то в современной версии упоминаются также административные правонарушения, уголовные проступки, в отдельных случаях тяжкие преступления (если нарушителем выступают дети; беременные женщины; мужчины, воспитывающие единственным родителем малолетнего ребенка; женщины, воспитывающие малолетних детей, и пожилые лица), а также отношения, возникающие в сфере обеспечения исполнительного производства. Из-под прицела разбирательства исключались дела, затрагивающие интересы недееспособных лиц, но в последней версии перечень становится открытым, включая ограниченно дееспособных лиц. Существенный сдвиг случился в июле 2021 г., когда в ч. 3 ст. 1 Закона появилась норма о возможности применения процедуры в тех случаях, когда одной из сторон выступает государственный орган. Ранее такая возможность юридически была нереализуема. На сегодняшний день данное положение более подробно

раскрывается в содержательной части АППК Республики Казахстан от 29 июня 2020 г. № 350-VI3. Создана система легитимации общественных медиаторов путем гражданского признания. Представляется, что данная механика способна благотворно повлиять на фактор вовлеченности населения в решение публичных вопросов [6, 120-128].

На сегодняшний день сформирован единый блок законодательства, который достаточно подробно регламентирует медиацию, как правовой институт и позволяет его эффективно использовать.

Таким образом, национальное законодательство в сфере медиации определило принципы и процедуру проведения медиации, а также статус медиатора.

Отличия правовых систем свидетельствуют о культурных, исторических и социально-экономических особенностях каждой страны. Однако основные принципы — добровольность, конфиденциальность и нейтральность — остаются универсальными и признаны широкой международной общественностью.

Несмотря на важность и преимущества, медиация сталкивается с рядом вызовов: низким уровнем правовой осведомленности у населения и бизнеса, недостатком регулятивных стандартов, разнородностью подходов и риском злоупотреблений из-за высокой конфиденциальности. Для дальнейшего развития необходимо создание международных профессиональных стандартов, расширение правового статуса медиаторов, внедрение образовательных программ и систем сертификации, а также повышение доверия через обеспечение прозрачности.

Заключение:

Медиация — эффективный инструмент разрешения споров в условиях глобализации, объединяющий разнообразные формы и подходы, базирующиеся на общих принципах. Международные нормативы и модели законодательства способствуют унификации практик и повышают доверие участников. Анализ показывает, что как в развитых, так и в развивающихся юрисдикциях активно внедряют механизмы, повышающие качество и расширяющие применение медиации. В условиях дальнейшей интеграции государств и развития глобальных коммерческих связей роль медиации, как альтернативы судам, будет только возрастать, что требует от систем правосудия большей унификации, профессионализации и развития стандартов.

Данное исследование финансируется Комитетом науки Министерства образования и науки Республики Казахстан (грант № AP 26100031).

ЛИТЕРАТУРА:

1. Давыденко Д.Л. Из истории примирительных процедур в Западной Европе и США // Вестник ВАС РФ. 2004. № 1., С. 27-31
2. Обзор зарубежного законодательства./ Азаров Г.В., Давыденко Д.Л. и др.: Закон. - 2003. №12. - С. 35 – 40
3. Правовые системы стран мира. Энциклопедический справочник / Батлер У.Э., Бойцова В.В., Бойцова Л.В., Додонов В.Н., и др.; Отв. ред.: Сухарев А.Я. - М.: Инфра-М-НОРМА, 2001. - 840 с.
4. Закон Республики Казахстан от 28 января 2011 года № 401-IV «О медиации» / <http://online.zakon.kz>
5. Закон Республики Казахстан от 28 января 2011 года № 402-VI «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам медиации». <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1100000402>
6. Чимаров Н.С., Чимаров С.Ю. Институт медиации в законодательстве Республики Казахстан: перспективы региональной адаптации. ЕВРАЗИЙСКАЯ ИНТЕГРАЦИЯ: экономика, право, политика. 2023;17(3):120-128. <https://doi.org/10.22394/2073-2929-2023-03-120-128>

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17700345>
347. 78

THE CONCEPT AND ESSENCE OF MORAL (PERSONAL NON-PROPERTY) RIGHTS OF AUTHORS

KHAUIYA SAULET

Senior lecturer at the Higher School of Law of "M.S. Narikbayev
KAZGUU University"
Astana c. Kazakhstan

Annotation. *This article legislatively provides for copyright, copyright, the right to inviolability of a work, the right to publish, the right to withdraw or acquire a work, which is valid in the countries of the concept of dualism and monism of copyright. Particular attention was paid to the issue that legislators and human rights defenders, among other things, should pay attention to the protection of the inviolability of works of fine art after their transfer to third parties.*

In addition, it should be noted that moral personal non-property rights can have two main economic consequences. Firstly, they interfere with the free use of work. Secondly, lawsuits for their termination except for defense costs and the decision to withdraw works from circulation may lead to damages, but the main attention was paid to protecting the non-commercial interests of the author of the work.

Keywords: *author, personal non-property rights, moral rights, authorship rights, the right to inviolability of the work, the right to publication*

The concept and essence of moral (personal non-property) rights is based on a large number of philosophical observations about authorship, works and the relationship between them. Before turning to the study of classical theory, as well as some other approaches, let's analyze them.

The emergence of the idea of moral (personal non-property) rights is associated with the ideological and artistic direction [1] that prevailed in Europe in the late 18th-first half of the 19th century. Romanticism regarded the author as a person with a unique gift, and the work as the result of his unique abilities, a reflection of personality (therefore, any damage caused to the "spiritual child" of the creator was perceived as directly inflicted on him). It is worth noting that these views marked a break with the past, traditional views established in the Middle Ages. Therefore, it became necessary to confirm their special status in law.

The legal interpretation of moral (personal non-property) rights focuses on protecting and maintaining the connection between the author and the work (it is assumed by the nature of the creative process). Ideally, harm to the creator can be prevented by the possibility of applying legal sanctions that would create an environment of greater security of the creative process in society. This is extremely important, because compensation for harm may not be sufficient to restore the right. For example, in the case of works of fine art, the damage to the front side is irreparable.

A number of countries (Canada and the United Kingdom) provide for the existence of special legal means to perform these actions. In Germany, refusal is also allowed, but in limited circumstances. In my opinion, given the nature of moral (personal non-property) rights, this is impossible. In addition, when concluding contracts by the publisher and the author, the parties are in an unequal position, the latter may be forced to such an action.

It is worth noting that, among other things, moral (personal non-property) rights have potentially two main economic consequences. Firstly, they prevent the free use of the work. Secondly, a lawsuit about their violation (in addition to defense costs) and a decision to remove the work from circulation may entail damages.

Thus, moral (personal non-property) rights are one of the aspects of copyright aimed at protecting the non-commercial interests of the author of the work.

Rights to mention the author's name (name rights /authorship rights)

The right of authorship is one of the main rights that arise from the author who created the work. The right of authorship is one of the main rights that arise from the author who created the work. According to A.P. Sergeev, "The allocation of the right of authorship as a special subjective right is conditioned by the need to individualize the results of creative work and public recognition of the connection of these results with the activities of specific authors" [2, p.129].

The right of authorship arises in connection with the creation of a work and can only be exercised by the author. It is not alienated or transferred for any reason. This right cannot be waived.

The right to a name allows the author to use or allow the work to be used under his own name. However, he is not obliged to disclose his authorship of the work. The author may prefer that his work be used under a pseudonym or without a name designation, and the user is obliged to respect his choice. If the person using the work reveals the author's name without his consent, then he will commit an illegal act violating the author's right to the name.

The doctrine distinguishes two approaches to determining its scope. In accordance with the first (narrow), supported in particular by the developers of the 6-bis Berne Convention, von Lewinski [3] and reflected in the English legal framework, abroad approach to the definition of this right adopted in France, Italy and Germany, it can become an effective means to protect against alleged authorship. Proceeding from the fundamental purpose underlying the entire copyright as a whole - to maintain a connection between the work and the name of the creator - it is the latter that seems to correspond to reality. Thus, for example, attributing a poem by an unknown author to a famous poet violates the poet's right to a name.

The classical doctrine of copyright does not establish any exceptions. However, in the UK, by the 1988 Law, they are allowed, in the case of reproduction, authorized by an employer or other copyright holder, fair use for the purpose of reporting events by means of a phonogram, film, broadcast or cable program, etc. In addition, in order for the right to mention the author's name to arise, it is necessary to consolidate it (assertion) in the manner prescribed by law (stipulating the corresponding condition when concluding a copyright transfer agreement; by drawing up a document from which the specified intention follows, etc.).

It is worth noting that it contributes to solving economic and cultural problems. The indication of the author's identity performs several useful functions at once: simplifies the systematization of works, allows you to streamline the payment of royalties, gives food for a deeper understanding of the work (if it reflects the psychological world of the author or has a biographical character), is an indispensable condition for fame, recognition or denial of the creator's talent, and finally, opens up the possibility for his philosophical perception as the sole and genuine creator of the mass of works created by him.

Nevertheless, the author has at his disposal other mechanisms by which he can achieve the indication of his name when using the work. Contracts concluded with publishers often contain conditions regarding the indication of the name of the creator of the work. Relying on them, the author can, in principle, demand protection of his rights. The court also concluded that such a condition was implied by the parties to the contract, although it was not explicitly expressed [4]. Attribution of a work by the name of the creator can also be ensured through the requirements of trade unions or industry standards. Norms that prevent unfair competition with the use of trademarks, in turn, are able to stop attempts by a person who did not create a work to call himself the author.

The right to inviolability of the work

In the doctrine there are two approaches to the definition of its content - subjective and objective. According to the first, adopted in France, any change (regardless of the consequences that it entailed) is considered a violation. The burden of responsibility in such cases rests solely on the defendant. However, due to the lack of unity among judges in understanding the right to respect for the work, there is no uniformity in practice. In most states, the situation is radically different, the author must prove that such an attitude to work has damaged his reputation [4, p.42].

In common law countries, courts may also require the creator to prove financial or economic losses, despite the potential absurdity of this rule, since there may be cases where copyright has been

violated, but the work has become better sold after intervention (for example, by adding erotic scenes). Nevertheless, if it is not possible to protect the creation from encroachments with the help of the right to inviolability, other ways of restoring the violated right are provided in the States that have borrowed the formula used in the Berne Convention. In the UK, the creator of the work can resort, taking into account the specific circumstances of the case, to arguments arising from general and binding law [5].

Basically, the law in question applies to literary works. Nevertheless, the legislator and law enforcement officer, among other things, should pay special attention to the protection of the inviolability of works of fine art after their transfer to the property of third parties. These objects are not protected from changes, damage, additions, etc. For example, the Australian entrepreneur J. Nelson bought a Picasso painting "Three Women", cut it into 500 pieces and sold it to those who wished for \$ 135 (each part had a serial number and confirmation on the reverse side of the originality of the work) [6, p.54].

It is worth noting that in the USA, due to the peculiarities of the approach to this law (protected by tort law) it remains valid throughout the life of the author.

The right to inviolability of the work is stated rather as a prohibition of certain actions to third parties, and not the right of the author. In this regard, a proposal was made: it should be called the right to give the work a final form when used [7, p.143].

In the light of the topic under study, it is necessary to refer to the Cour de cassation decision on the most high-profile case of recent years, *Hugo v.Ceresa*. The court found that the sequel "Les Miserables", which tells about the life of the main characters after the completion of the novel *Hugo*, does not violate the right to inviolability, despite the presence in the case of indisputable evidence of the author's negative attitude to the continuation of the said work. The above case has provoked sharp criticism from French-speaking commentators (in particular, Xavier Skowron-Galves). They argue that such a decision indicates a decrease in the status of personal non-property rights in France and the reorientation of French law to a commercial model. However, in fairness, it is important to note that it is rather due to the need to provide legal support to the phenomenon of fan creativity that is gaining popularity [8].

The right to make public is an independent personal non-property right.

The right to publish may be exercised not only by the author of the work, but also by his heirs. Scientists do not have a consensus on the nature of the right of heirs to publish the work. Thus, V.A. Chertkov pointed out that the powers of the heirs of personal copyrights are a category of copyright, not hereditary right with its property basis, limits and term of responsibility." Referring to M.V. Gordon, I.V. Savelyeva pointed out that the right of heirs to publish an unpublished work should not be considered copyright, because it has a different nature, purpose and scope, and proposed to provide a solution to the issue of publishing the work after the death of the author to the person specially chosen by the author when appointing the executor of the will, and only in his absence – to the heirs of the author [9, p.82].

No one can force the author to publish the work he created or give permission for its publication. This rule applies both to employers and to persons who have concluded an order agreement with the author to create a work. The author's refusal to allow the publication of an official or commissioned work may serve as a basis for bringing him to responsibility under the rules of labor legislation or for violating the terms of the contract, but it is impossible to force the author to allow the use of the work.

The French Intellectual Property Code, the 1965 Law of the Federal Republic of Germany "On Copyright and Related Rights", Part 4 of the Civil Code of the Russian Federation consider it as granting the author of the work the exclusive right to determine the circumstances in which the work will first become known to an unlimited circle of people (Danish lawyer V. Veinke, analyzing judicial practice, indicates that the "critical" (necessary for publication) number of possible viewers is about 800) [10, p.59]. The publication is carried out in various ways: by publication, public display, public performance, broadcast or cable messages, making public (by placing the work on the Internet), etc. It is worth noting that bringing the content of the work to the public does not mean the publication of

the work itself, since it does not determine the form of the work (also true with respect to translation and processing).

Many scientists advocate the need to exclude this right from the list of personal non-property, underestimating its importance. If we analyze the Civil Code of the Russian Federation, we can distinguish the following cases when publication entails the onset of certain legal consequences. It leads to the emergence of copyright for oral works, a different calculation of the terms of exclusive rights, as well as the spread of many cases of free use to the work. In addition, in case of copyright infringement for the publication of a work, the presumption that he scanned it is applied to the violator (otherwise the case is with unreleased creations, it applies to them only if the latter is aware of the existence of the work) [11, p.13].

It is also important that the right in question is exclusively of a one-time nature. If bringing the creation to the public contradicts the last will of the creator, publication is not allowed until the work becomes public domain (however, other conditions can be provided in the will).

(The author's right to withdraw the work or to buy it back.

Among the personal non-property rights of the author, the right to withdraw the work from circulation has a special (exclusive) character. Indeed, by allowing such actions, the law (despite strict regulation) casts doubt on the rights of the counterparty (the buyer of the work).

This right is rarely practiced, but the possibility of its implementation is implied at the conclusion of any agreement. Despite the assignment of the right to use, the author, even after the publication of his work, has the right to its withdrawal (redemption) in relation to the assignee. However, you can use it only on condition of prior compensation for damages. The question also arises whether it is possible to completely exclude a material object from the scope of law?

K.Columbe [12] believes that the restriction of ownership is only in the interests of using copyright, and not in order to approve expropriation. Judicial practice adheres to a similar opinion on this matter. According to the decision of the Paris Court (19 avril 1961, JCP, II, 12183), the author loses the right to withdraw the work at the time of transfer of the finished material object. The only authority that he retains is to resist the reproduction of his work, unless, of course, by handing over the finished work, he simultaneously conceded the right to reproduction.

It is known that the contract of the order includes the obligation of the artist to transfer to his counterparty the painting that is the subject of the order. On the other hand, it is possible to imagine a situation where he refuses to do the work or hand it over. Can he in this case avoid liability under a contractual obligation by referring to his right to withdraw the work? Taking into account the inadmissibility of forcing the author to publish his creation, he, at his discretion, indeed, refuse to perform, finish or transfer it [13, p.213].

Different legal systems use different approaches to the relationship between moral (personal non-property) and property rights. The French tradition (dualism) not only draws a clear line between them, but also protects the non-commercial interests of authors without time limit. In contrast, the German approach (monism) emphasizes the commonality of their origin, personal non-property rights are valid until the property rights expire. Despite significant differences, both law enforcement agencies note the importance of protecting works after the death of their creators for the preservation of cultural heritage. In common law countries, the protection of moral rights (with the exception of Great Britain) is carried out with the help of tort law (in this regard, they cease with the death of the creator).

It is worth noting that, among other things, moral (personal non-property) rights have potentially two main economic consequences. Firstly, they prevent the free use of the work. Secondly, a lawsuit about their violation (in addition to defense costs) and a decision to remove the work from circulation may entail damages.

Thus, moral (personal non-property) rights are one of the aspects of copyright aimed at protecting the non-commercial interests of the author of the work.

Among other things, it is necessary to deal with the further fate of the work. According to Plagnol, it should be destroyed. It is extremely difficult to support such a claim, especially considering

that the author reimbursed the buyer for losses and that, based on this, he fulfilled the only obligation that still bound him to the counterparty. In addition, the law provides that the creator can once again change his mind and decide to release the work in the light of the conditions provided. But how can this be done if the insight is destroyed?

REFERENCES:

1. Martha Woodmansee, «The Genius and the Copyright: Economic and Legal Conditions of the Emergence of the «Author», 17 Eighteenth-Century Studies 425, 1984 [in English]
2. Сергеев А.П. Авторское право России СПб. 1994. С.129
3. Silke von Lewinski, «International Copyright Law and Policy», para. 5.99, Oxford Univ. Press, 2008[in English]
4. D.Read and D.Sandelson, «Credit Where Credits Due» (1990), Ent LR, p.42[in English]
5. G.Dworkin, «Moral Rights: The Shape of Things to Come», EIPR, 1986, p.329[in English]
6. М.Н. Маленина, «Личные неимущественные права» - учебное пособие - Москва, 1990 – 65с. – с.54 [in Russian]
7. Э.П.Гаврилов, «Советское авторское право: основные положения» - М.: Юридическая литература, 1984-с.143[in Russian]
8. Mira T. Sundara Rajan, «Moral rights in the Public Domain: Copyright Matters in the Works of Indian National Poet C. Subramania Bharati», Singapore J. Legal Stud. 161 (2001) [in English]
9. Савельева И.В. Правовое регулирование отношений в области художественного творчества.М. 1986. С.82
10. В.Веинке, «Авторское право: регламентация, основы, будущее»/ под ред. Б.Д.Панина – М.: Прогресс, 1979-с.59[in Russian]
11. Э. Гаврилов «Право на обнародование произведения» // Хозяйство и право. - № 4. – 2010. – 13с. [in Russian]
12. Клода Коломбэ, «Propriete Litteraire et artistique», 1980, №18
13. Дюма Р. Литературная и художественная собственность. Авторское право Франции. – 2-е изд.: Пер с фр. М.: Междунар. отношения, 1993 – 384с. – с.213 [in Russian]

СОДЕРЖАНИЕ CONTENT

ЮРИДИЧЕСКИЕ НАУКИ LEGAL SCIENCES

КЕНЕСГАЛИЕВ ДАНАБЕК, ОТЕУОВА АКЖАМАЛ КАДЫРЖАНОВНА [ОРАЛ, ҚАЗАҚСТАН] БАЛА ҚҰҚЫҚТАРЫ ЖӨНІНДЕГІ УӘКІЛ ИНСТИТУТЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУ МОДЕЛЬДЕРІ: ОТАНДЫҚ ЖӘНЕ ШЕТЕЛДІК ТӘЖІРИБЕ.....	3
ЗИМАНОВ БЕКЕТ АСКАРОВИЧ, ШАЯХМЕТОВА ЖАННА БЕКПОЛОВНА [АТЫРАУ, КАЗАХСТАН] СИСТЕМА ПРАВООХРАТЕЛЬНЫХ ОРГАНОВ В ОБЕСПЕЧЕНИИ ОБЩЕСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ.....	12
АЯПБЕРГЕНОВ АЛМАЗ АЙБАТОВИЧ, КОРЖУМБАЕВ РУСТЕМ АБУЕВИЧ [АЛМАТЫ, КАЗАХСТАН] ЮРИДИЧЕСКИЕ РИСКИ ПРИМЕНЕНИЯ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В ОБРАЗОВАНИИ И НАУКЕ.....	16
ALIBEK BOLAT [TALDYKORGAN, KAZAKHSTAN] KAZAKHSTAN AS A PLATFORM FOR INTERNATIONAL MEDIATION AND NUCLEAR DISARMAMENT: FROM THE CLOSURE OF THE SEMIPALATINSK TEST SITE TO UNITED NATIONS INITIATIVES.....	20
РАМАЗАНОВА НАЗЫМ ӘКІМҚАЗЫҚЫЗЫ [КАЗАХСТАН] «МЕДИАЦИОННЫЙ ХАБ В КАЗАХСТАНЕ: СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ, ВЫЗОВЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ В КОНТЕКСТЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ И МЕЖДУНАРОДНОЙ ПРАКТИКИ».....	26
ТУЛЕБАЕВА АСЕМ СЕРИКБОЛОВНА, КӘДІРБАЙ АЙША ӘУЕЛБЕКҚЫЗЫ [АЛМАТЫ, КАЗАХСТАН] ВЛИЯНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ФАКТОРОВ НА УРОВЕНЬ БЫТОВОГО НАСИЛИЯ В КАЗАХСТАНЕ.....	31
ЧИНГАЕВА БАХТЫГУЛЬ КЕНЕНСАРЫЕВНА [ТАЛДЫКОРГАН, КАЗАХСТАН] МЕЖДУНАРОДНЫЕ СТАНДАРТЫ И ПРАКТИКИ МЕДИАЦИИ: СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ОСНОВНЫХ СИСТЕМ И ПОДХОДОВ.....	34
КНАУИYA SAULET [ASTANA, KAZAKHSTAN] THE CONCEPT AND ESSENCE OF MORAL (PERSONAL NON-PROPERTY) RIGHTS OF AUTHORS.....	37

"IN THE WORLD OF SCIENCE AND EDUCATION"

Контакт

els.education23@mail.ru

Наш сайт

irc-els.com